

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**Навчально-науковий інститут міжнародних економічних відносин
імені Б. Д. Гаврилишина**

Кафедра філософії та політології

Методичні вказівки

з дисципліни

«ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА ТА ЛІДЕРСТВО»

для студентів денної форми навчання

спеціальності 052 «Політологія»

галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Методичні вказівки з дисципліни «Політична еліта та лідерство» для студентів денної форми навчання спеціальності 052 «Політологія» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» / Шумка М. Л. Тернопіль: «Економічна думка ТНЕУ». 2019. – 53 с.

Методичні вказівки розроблено відповідно до вимог кредитно-модульної системи організації навчального процесу, робочої програми курсу «Політична еліта та лідерство» та навчальних планів для студентів вищих навчальних закладів. Вказівки містять навчальну програму, плани семінарських занять, питання для самоконтролю, термінологічний словник, тестово-проблемний питальник, рекомендовану літературу та інші методичні матеріали.

Укладач: Шумка М. Л., к. філос. н., доцент кафедри філософії та політології ТНЕУ

Відповідальний за випуск: Гончарук-Чолач Т. В., д. філос. н., професор, завідувач кафедри філософії та політології ТНЕУ

Рецензенти:

Гончарук-Чолач Т. В., д. філос. н., професор, завідувач кафедри філософії та політології Тернопільського національного економічного університету

Морська Н. Л., к. філос. н., доцент кафедри філософії та суспільних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

*Рекомендовано на засіданні кафедри філософії та політології
(Протокол № 7 від 11 квітня 2019 р.)*

*Рекомендовано групою забезпечення спеціальності «Політологія»
(Протокол № 1 від 11 квітня 2019 р.)*

Схвалено Вченою радою Навчально-наукового інституту міжнародних економічних відносин імені Б. Д. Гаврилишина (Протокол № 6 від 12 квітня 2019 р.)

© Шумка М. Л., 2019

ЗМІСТ

Розділ I. Робоча програма навчальної дисципліни «Політична еліта та лідерство»	4
Розділ II. Тематика та зміст семінарських занять навчальної дисципліни «Політична еліта та лідерство»	14
Розділ III. Методичні рекомендації до написання комплексного науково-дослідного завдання	22
Розділ IV. Тестово-проблемний питальник з курсу «Політична еліта та лідерство»	25
Розділ V. Термінологічний словник.....	44
Розділ VI. Орієнтовний перелік питань до іспиту з курсу «Політична еліта та лідерство»	47
Розділ VII. Перелік навчально-методичних посібників та інформаційних матеріалів з дисципліни «Політична еліта та лідерство»	49

**Розділ І. СТРУКТУРА РОБОЧОЇ ПРОГРАМИ
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА ТА ЛІДЕРСТВО»**

1. Опис дисципліни «ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА ТА ЛІДЕРСТВО»

Дисципліна «ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА ТА ЛІДЕРСТВО»	Галузь знань	Характеристика навчальної дисципліни
Кількість кредитів – 5	галузь знань – 05 «Соціальні та поведінкові науки»	Дисципліна циклу нормативних
Кількість залікових модулів – 4	спеціальність 052 «Політологія»	Рік підготовки: <i>Денна – 3</i> <i>Заочна – 3</i> Семестр: <i>Денна – 5</i> <i>Заочна – 5</i>
Кількість змістових модулів – 2	Ступінь вищої освіти – бакалавр	Лекції: <i>Денна – 30</i> <i>Заочна – 10</i> Практичні заняття: <i>Денна – 30</i> <i>Заочна – 4</i>
Загальна кількість годин – 150		Самостійна робота: <i>Денна – 82</i> <i>Заочна – 136</i> <i>Тренінги – 4</i> Індивідуальна робота : <i>Денна – 4</i> <i>Заочна – 0</i>
Тижневих годин – 10 з них аудиторних – 4		Вид підсумкового контролю – іспит

2. Мета і завдання дисципліни «ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА ТА ЛІДЕРСТВО»

Мета дисципліни «Політична еліта та лідерство» – сформувати у свідомості студентів наукові уявлення про основні поняття та категорії курсу, теорії, функції, механізми рекрутування та значення діяльності політичних еліт та лідерів.

2.2. Найменування компетентностей, формування котрих забезпечує вивчення дисципліни:

– застосування ключових політологічних понять, теорій і методів до аналізу владно-політичних лідерів, інститутів та ідей відповідно до певного історичного або сучасного контексту.

2.3. Основними завданнями вивчення дисципліни є:

- ознайомити студентів з першоджерелами світової та української політичної думки щодо вивчення політичної еліти;
- проаналізувати формування та розвиток основних світових та українських теорій політичної еліти та лідерства;
- подати характеристику типам політичних еліт та лідерства;
- розкрити шляхи та механізми рекрутування політичних еліт;
- виокремити основні тенденції розвитку сучасних політичних еліт та політичного лідерства;
- проаналізувати етапи формування та сучасну характеристику політичних еліт та лідерів України;
- з'ясувати значення діяльності політичних еліт та політичного лідерства в сучасному політичному світі.

2.4. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні досягти таких результатів навчання:

знати:

- сутність, рівні та структуру політологічних досліджень політичних і політико-адміністративних еліт;
- методологічні засади й орієнтири дослідження процесів формування та діяльності політичних еліт, які представлені в різних колах і напрямках елітологічної думки;
- можливості застосування методів порівняння, класифікації і моделювання аналізу політичних еліт та лідерства;
- теоретичне й практичне значення діяльності політичних еліт і політичних лідерів в світовому та українському масштабі.

вміти:

- орієнтуватися в основних світових та українських теоріях обґрунтування явища політичної еліти і політичного лідерства;
- аналізувати функціонування і діяльність лідерів та політичних еліт – застосовувати отриманні знання у професійній діяльності;
- розробляти інструменти дослідження політичних еліт.

3. Зміст дисципліни «ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА ТА ЛІДЕРСТВО»

Змістовий модуль I. Історико-теоретичні засади аналізу політичної еліти

Тема 1. Поняття і типи еліт

Підходи до поняття «еліта». Поняття «еліта» в соціальних науках кінця XIX – початку XX століття (В. Парето, Г. Моска, В. Липинський). Якісні показники еліти: елітарність та елітність.

Типи еліт за критеріями: за сферами життєдіяльності, за місцем у політичній системі, за структурою і характером внутрішніх зв'язків, за ступенем представництва, засобів рекрутування. Особливості політичної, економічної, духовної, інформаційної, національно-етнічної, військової та професійної еліти. Специфічні суб-еліти – «криміналітет», маргінали, демографічні еліти («золота молодь», феміністки), сексуальні меншини.

Рівні правлячої еліти (вища політична еліта, середня політична еліта, адміністративно-бюрократична еліта). Характеристика правлячої (еліта влади) та опозиційної (контреліта) еліти. «Відкриті» і «закриті» типи еліт.

Література

1. Голяд І. Методологічні проблеми дослідження політичної еліти. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Magisterium/Polit/2002_10/01_goliyad_i.pdf
2. Елітознавство: підручник / за заг. ред. В. А. Гошовської. Київ, 2013. 268 с.
3. Занік Я. М. Типи, поняття та класифікація еліт в історичному контексті. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2008. № 11 (129). С. 101-105.
4. Кухта Б. Політичні еліти і лідери. Київ, 1999. 108 с.
5. Роль еліт у трансформаційному суспільстві. Київ, 2003. 179 с.

Тема 2. Класичні та сучасні теорії еліт

Теорія еліт Стародавнього Сходу. Правомірність поділу суспільства на меншість та більшість (Конфуцій). Елітарна концепція в античній філософії (Платон). Теорія еліт (Н. Макіавеллі). Елітарні концепції нового та новітнього часу: Ф. Ніцше, А. Шопенгауер.

Концепції елітизму першої половини XX століття в роботах італійських політологів Вільфредо Парето, Гаetano Моски та німецького політолога Роберта Міхельса. «Макіавеллістська школа». Доктрина «політичного класу».

Концепції еліт в сучасній політичній науці. Ціннісні теорії. Теорії демократичного елітизму. Функціональні теорії (концепції плюралізму еліт). Ліволіберальні теорії.

Американська школа теорії еліт 40-60-х років XX ст. (Дж. Бернхейма («Ера організаторів»), Дж. К. Гелбрейта, Райта Міллса («Правляча еліта»). Концепції еліт 70-80-років XX ст. (Роберт Даль (США) і Раймон Арон (Франція). Меритократичний підхід К. Мангейма, технократичний (А. Богданов, Т. Веблен) і організаційно-управлінський підхід (Дж. Бернхейм, Д. Белл, А. Гоулднер). Теорія

«самовідношення» панівного класу французького суспільства (П'єр Бірнбаум). Концепція еліт Ральфа Дарендорфа.

Література

1. Антология мировой политической мысли: В 5 т. Москва, 1997. Т. 2.
2. Арон Р. Етапи розвитку соціологічної думки. Київ, 2004. 392 с.
3. Гошовська В. А. Політичне лідерство: навчальний посібник. Київ, 2013. 112 с.
4. Енциклопедія політичної думки. Київ: Дух і Літера, 2000.
5. Класики політичної думки від Платона до Макса Вебера: Пер. з нім. Київ: Тандем, 2002.
6. Кухта Б. Політичні еліти і лідери / Б. Кухта, Н. Теплоухова. Київ: КНЕУ, 1999. 108 с.
7. Ницше Ф. Сочинения: В 2 т. Москва, 1992. Т. 2.
8. Пахарев А.Д. Политическое лидерство и лидеры: монография. Киев: Знание Украины, 2001. 270с.
9. Пахарев А. Теоретичні основи політичного лідерства в сучасній політичній науці. URL: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=61&c=1330>

Тема 3. Еліти в українському політичному житті та політичній думці

Проблема дослідження історичної спадковості української еліти. Історичні етапи формування політичної еліти в Україні.

Особливості зародження політичної еліти в період існування Київської Русі та Галицько-Волинської держав (князь, «княжі мужі», династії бояр). Піраміда влади Литовсько-Руської доби: великі князі, пани, бояри-шляхта, бояри-опричники. Структура панівної еліти в Україні XV – XVII ст.: князі-пани (магнати), зем'яни-шляхта, шляхта-голота, панцирні бояри їх риси. Національна еліта XVII – XIX століть.

Література

1. Балабан Р. Феноменальні риси сучасної політичної еліти України. *Політичний менеджмент*. 2007. С. 54-61.
2. Крюков О. І. Політико-управлінська еліта України як чинник державотворення: монографія / за наук. ред. Е. А. Афоніна. Київ: Вид-во НАДУ, 2006. 252 с.
3. Кукуруз О. В. Політична опозиція в Україні та Польщі: порівняльний аналіз: монографія. Київ: Наукова думка, 2010. 200 с.
4. Мартинюк І. Криза довіри до владних структур як перманентний стан суспільної свідомості. *Українське суспільство 1994–2004. Моніторинг соціальних змін* / за ред. В. Ворони, М. Шульги. К.: Ін-т соціології НАН України, 2004. 705 с.
5. Новак А. Роль еліт у функціонуванні суспільства. *У пошуках втрачених еліт. Незалежний культурологічний часопис „І”*. Львів, 2006. № 45. URL: Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n45texts/nowak.htm>.
6. Фесенко В. Вітчизняна політична еліта у контексті „проекту Україна”. *У пошуках втрачених еліт. Незалежний культурологічний часопис „І”*. Львів, 2006. № 45. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n45texts/fesenko.htm>.
7. Якименко Ю. Україна у ХХІ столітті: виклики для політичної еліти. *Дзеркало тижня*. 2003. № 44 (469)б – 15–21 листопада. URL: <http://www.dt.ua/1000/1550/43795/>.
8. Якубовський О. Г. Еліта політична: Політологічний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. 2-е вид., доп. і перероб. Київ: Генеза, 2004. С. 182–183.

Тема 4-5. Сучасна політична еліта: сутність, структура та особливості

Сутність та структура політичної еліти. Основні функції політичної еліти: стратегічна, комунікативна, організаційна, мобілізаційна, інтегративна.

Парламентська еліта. Сутність адміністративно-управлінської еліти. Лідерство адміністративно-управлінської еліти. Опозиційна політична еліта. Поняття регіональна еліта. Регіональна політична еліта. Поняття рекрутування політичної еліти. Канали рекрутування політичних еліт. Механізми рекрутування політичних еліт (система гільдія та антрепренерська моделі). Способи рекрутування політичних еліт в демократичних та авторитарних суспільствах. Відкриті та закриті типи рекрутування політичних еліт. Фактори впливу на формування сучасних політичних еліт. Роль розповсюдження демократії у трансформації сучасних політичних еліт. Управлінська та організаційна культури адміністративно-управлінської еліти.

Характеристики сучасної політичної еліти розвинутих індустріальних країн. Особливості сучасних політичних еліт за регіональними ознаками (політичні еліти Росії, країн Середньої Азії, США, країн ЄС).

Література

1. Голяд І. Методологічні проблеми дослідження політичної еліти URL: доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Magisterium/Polit/2002_10/01_goliyad_i.pdf
2. Елітознавство: підручник / за заг. ред. В.А. Гошовської. К., 2013. 268 с.
3. Занік Я. М. Типи, поняття та класифікація еліт в історичному контексті. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2008. № 11 (129). С. 101-105.
4. Крюков О. Основні моделі розвитку політико-управлінських еліт. *Вісник НАДУ*. 2006. № 2. С. 333–340.
5. Крюков О. Про визначення поняття політико-управлінська еліта *Вісник НАДУ*. 2005. № 1. С. 374–378.
6. Крюков О. І. Демократична модернізація системи влади в контексті діяльності політико-управлінської еліти. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2010-2/doc/1/01.pdf>.
7. Кухта Б. Політичні еліти і лідери. Київ, 1999. 108 с.
8. Олещенко В. Механізми рекрутування політичних еліт та їх вплив на державну політику. *Ефективність державного управління: зб. наук. пр. регіонального інституту державного управління Національної академії управління при Президентіві країни*. Вип. 32. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2012. С. 308-314.
9. Політичні партії як суб'єкт формування політико-управлінської еліти в процесі політичної модернізації: монографія / за заг. ред. Е. А. Афоніна, В. В. Лісничого, В. О. Радченка. Харків, 2007. 160 с.
10. Роль еліт у трансформаційному суспільстві. Київ, 2003. 179 с.

Змістовий модуль 2. Особливості та функції політичного лідера

Тема 6. Феномен політичного лідера. Ідеї та концепції

Сутність поняття політичного лідера. Ознаки та характеристики політичного лідера. Лідери трьох рівнів: лідер малої групи («діловий» лідер, «інтелектуальний» лідер і «лідер спілкування»); лідер суспільного руху, організації, партії; політичний лідер. Феномен лідера як визнання природних відмінностей людей. Умови виникнення лідера. Фази-функції лідера за Р. Такером. Загальні характеристики лідера: біологічні, психологічні, потяг до влади, джерела керівництва, політична активність, ставлення до власної компетенції. Концепція людини-лідера, надлюдини Ф. Ніцше, марксистська теорія політичних лідерів як історично необхідних виразників класових інтересів.

Основні теорії політичного лідерства. Теорія політичного лідерства Н. Макіавеллі. Сучасні теорії політичного лідерства: ситуаційна теорія, теорія визначальної ролі наступників, психологічні теорії. Класичні теорії політичного лідерства З. Фройда, Г. Леборна, Е. Фромма та Т. Адорно. Принцип лідерства як правило діяльності суспільних груп, що формує тип владних відносин між групами. Інститут лідерства як ієрархічний спосіб організації політичного життя суспільства.

Типологія лідерства за М. Вебером. Три типи лідерства за М. Вебером: традиційне, раціонально-легітимне, харизматичне. Типологія лідерства, за стилем політики Г. Лассуелла: лідери-адміністратори, агітатори, теоретики. Типологія політичного лідерства Є. Вятра за психологічними рисами і типами поведінки політичних лідерів. Типологія політичних лідерів Маргарет Херманн.

Література

1. Арон Р. Етапи розвитку соціологічної думки. Київ: Юніверс, 2004. 392с.
2. Гошовська В. А. Політичне лідерство: навчальний посібник. Київ: НАДУ, 2013. 112 с.
3. Енциклопедія політичної думки / пер. з англ. Київ.: Дух і Літера, 2000.
4. Класики політичної думки від Платона до Макса Вебера / пер. з нім. Київ: Тандем, 2002.
5. Кухта Б. Політичні еліти і лідери. Київ: КНЕУ, 1999. 108 с.
6. Ницше Ф. Сочинения: В 2 т. Москва, 1992. Т. 2.
7. Пахарев А. Д. Политическое лидерство и лидеры: монография. Киев: Знание Украины, 2001. 270 с.
8. Пахарев А. Теоретичні основи політичного лідерства в сучасній політичній науці. URL: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=61&c=1330>
9. Траверсе О. Політичне лідерство: поняття, дискурс, практика. *Віче*. 2006. № 17-18. С. 73-76.

Тема 7. Функції та роль політичного лідерства в сучасному політичному житті країн

Функції політичних лідерів в умовах кризової ситуації: аналітична функція, функція розробки програми дій (управлінська), функція мобілізації. Функції політичних лідерів в умовах відносної стабільності суспільства: новаторська функція, комунікативна функція, організаторська функція, координаційна функція, інтегративна функція, функція легітимації.

Відбір і підготовка політичних лідерів. Соціальні рівні лідерства. Формальне і неформальне політичне лідерство.

Стилі політичного лідерства. Поняття стилю політичного лідерства. Фактори, щопливають на стиль лідерства. Риси авторитарного лідерства. Демократичний тип лідерів. Роль політичного лідера в сучасному політичному житті країн.

Література

1. Гошовська В. А. Політичне лідерство: навчальний посібник. Київ: НАДУ, 2013. 112 с.
2. Кухта Б. Політичні еліти і лідери. Київ: КНЕУ, 1999. 108 с.
3. Пахарев А. Д. Политическое лидерство и лидеры. монография. Киев: Знание Украины, 2001. 270с.
4. Пахарев А. Теоретичні основи політичного лідерства в сучасній політичній науці. URL: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=61&c=1330>
5. Траверсе О. Політичне лідерство: поняття, дискурс, практика. *Віче*. 2006. № 17-18. С. 73-76.

Тема 8. Роль політичного іміджу в розвитку політичного лідерства

Поняття та різновиди політичного іміджу (об'єктивний, суб'єктивний). Визначення природи політичного лідерства. «Теорія героїв» та «теорія рис». Концепція «харизми» політичного лідера. Роль несвідомих факторів у розвитку кар'єри лідера Г. Лассуелла. Техніка розщеплення соціальної реальності Т. Адорно. Сучасні підходи до визначення проблеми іміджу політичного лідерства.

Позитивні та негативні риси політичного іміджу лідера. Механізми формування політичного іміджу лідера. Роль ЗМІ у формуванні іміджу політичного лідера. Політична реклама як один з елементів маркетингових комунікацій. Візуалізація інформації у формуванні іміджу політичного лідера. Механізми маніпуляції свідомістю та поведінкою людей. Роль політичної легітимізації при формуванні політичного лідера. Засоби оптимізації політичного іміджу.

Література

1. Акайомова А. Політичний імідж та основні його характеристики. *Політичний менеджмент*. 2009. № 5. С. 29 – 34.
2. Головатий М. Ф. Політична психологія: навчальний посібник. Київ: МАУП, 2001. 205 с.
3. Кривошеїн В. В. Іміджова складова політичного світосприйняття: структура елементарного рівня. *Грані*. Дніпропетровськ, 2002. № 4. С. 117-121.
4. Кривошеїн В. В. Іміджологема: поняття, структура. *Вісн. Дніпропетровськ. ун-ту. Соціологія. Філософія. Політологія*. Вип. 8. Дніпропетровськ: ДНУ, 2002. С. 188-192.
5. Почепцов Г. Г. Имиджелогия. М. : Рефл-бук; К. : Ваклер, 2004. 576 с.

Тема 9. Політичне лідерство в Україні

Підходи до визначення «політичного лідерства» в Україні. Три рівні політичних лідерів України за характером і масштабами діяльності (лідер малої ініціативної) групи, колективу, лідери громадського руху (організації, установи, партії), політик, що діє в системі владних відносин.

Особливості формування політичного лідерства в сучасній Україні. Вплив радянського минулого на сучасний стан політичного лідерства в Україні. Вплив «Помаранчевої революції» та «Революції Гідності» на формування політичних лідерів України. Шляхи рекрутування українських політичних лідерів.

Регіональні особливості формування політичних лідерів України. Політичний портрет ідеального національного політичного лідера України. Перспективи становлення інституту політичного лідерства в Україні.

Література

1. Бойко С. Політичне лідерство в Україні: генезис і динаміка розвитку. *Політичний менеджмент*. 2011. № 6. С. 91-100.
2. Держановська С. Л. Сутність політичного лідерства: аналіз праць сучасних українських науковців. *Ефективність державного управління: зб. наук. пр. регіонального інституту державного управління Національної академії управління при Президентові України*. – Вип. 40. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2014. С. 310-316.
3. Корнієнко В. О., Похило І. Д. Ефективність політичного лідера: критерії та механізми реалізації в сучасній Україні: монографія. Вінниця: ВНТУ, 2009. 140 с.
4. Маскевич О. Л. Проблема політичного лідерства в Україні на сучасному етапі розвитку. *Молодий вчений. Серія Політичні науки*. 2014. № 12 (15). С. 286-288.
5. Михальченко М. Пошук лідерів: чесних, талановитих, справедливих. *Політичний менеджмент*. Спецвипуск. 2006. С. 15 – 21.

6. Пахарев А. Д. Політичні інститути і процеси в сучасній Україні: навчальний посібник. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. 182 с.
7. Політика в особах (Політичне лідерство на постсоціалістичному просторі: національний і регіональний контексти): навчальний посібник / за заг. ред. проф. Ф. М. Рудича. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 400 с.
8. Рудич Ф. Політичне лідерство на пострадянському просторі: методологічний контекст. *Політичний менеджмент*. Спецвипуск. 2006. С. 5-14.
9. Шитюк М. М., Єнтіс М. Є. Проблема політичного лідерства в сучасній Україні. *Наукові праці*. Серія «Політичні науки». 2004. Т. 34. С. 69-73.

**3. Структура залікового кредиту з дисципліни
«ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА ТА ЛІДЕРСТВО»
(денна форма навчання)**

	<i>Кількість годин</i>			
	Лекції	Практичні заняття	Самостійна робота	Індивідуальна робота
<i>Змістовий модуль 1. Історико-теоретичні засади аналізу політичної еліти</i>				
<i>Тема 1. Поняття і типи еліт</i>	2	2	6	
<i>Тема 2. Класичні та сучасні теорії еліт</i>	4	4	10	
<i>Тема 3. Еліти в українському політичному житті та політичній думці</i>	2	2	10	
<i>Тема 4. Сучасна політична еліта</i>	4	4	10	1
<i>Тема 5. Особливості сучасних політичних еліт</i>	4	4	10	1
<i>Змістовий модуль 2. Особливості та функції політичного лідера</i>				
<i>Тема 6. Феномен політичного лідера. Ідеї та концепції</i>	4	4	10	
<i>Тема 7. Функції та роль політичного лідерства в сучасному політичному розвитку країн</i>	4	4	10	1
<i>Тема 8. Роль політичного іміджу в розвитку політичного лідерства</i>	4	4	10	1
<i>Тема 9. Політичне лідерство в Україні</i>	2	2	10	
Разом	30	30	86	4

**Структура залікового кредиту з дисципліни
«ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА ТА ЛІДЕРСТВО»
(заочна форма навчання)**

	<i>Кількість годин</i>			
	Лекції	Практичні заняття	Самостійна робота	Індивідуальна робота
<i>Змістовий модуль 1. Історико-теоретичні засади аналізу політичної еліти</i>				
<i>Тема 1. Поняття і типи еліт</i>			14	
<i>Тема 2. Класичні та сучасні теорії еліт</i>		1	16	
<i>Тема 3. Еліти в українському політичному житті та політичній думці</i>		1	14	
<i>Тема 4. Сучасна політична еліта</i>	1		16	
<i>Тема 5. Особливості сучасних політичних еліт</i>	1		14	
<i>Змістовий модуль 2. Особливості та функції політичного лідера</i>				
<i>Тема 6. Феномен політичного лідера. Ідеї та концепції</i>	2	1	16	
<i>Тема 7. Функції та роль політичного лідерства в сучасному політичному розвитку країн</i>	2	1	16	
<i>Тема 8. Роль політичного іміджу в розвитку політичного лідерства</i>	2		16	
<i>Тема 9. Політичне лідерство в Україні</i>	2		14	
Разом	10	4	136	

Розділ II. Тематика та зміст семінарських занять навчальної дисципліни «Політична еліта та лідерство»

Тема 1. Поняття і типи еліт

Питання семінару

1. Поняття «політична еліта»: походження і становлення.
2. Особливості наукового визначення термінів «еліта» і «політична еліта».
3. Основні теоретичні підходи до розуміння природи і суті еліт:
  - а) ірраціональний елітизм;
  - б) функціональний елітизм;
  - в) психологічний елітизм;
  - г) біологічний елітизм;
  - д) технократичний елітизм.

Основні поняття та терміни: еліта, політична еліта, елітарність, елітизм, аристократія, контреліта, провідна верства, маси, соціальна еліта.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення політичної еліти. Проаналізуйте сутність понять: політична еліта, соціальна еліта, правляча еліта, контреліта.
2. Розкрийте сутність та особливості політичного елітизму.
3. Дайте характеристику вимог суспільства до еліти.
4. Назвіть основні напрями вивчення еліт.
5. Теоретичні підходи до обґрунтування природи та сутності еліт.
6. Проаналізуйте фактори і обумовленість виникнення політичної еліти.

Рекомендована література

1. Ашин Г. К. Политическое лидерство: оптимальный стиль. *Общественные науки и современность*. 1993. № 2.
2. Ашин Г. К. Формы рекрутирования политических элит. *Общественные науки и современность*. 1998. № 3.
3. Ашин Г. К. Элитизм и демократия. *Общественные науки и современность*. 1996. № 5.
4. Гаман-Голутвина О. Определение основных понятий элитологии. *Полис*. 2000. №3. С. 97-113.
5. Головатий М. Ф. Політична психологія. Київ, 2001.
6. Журавський В. С. та ін. Політична еліта України: теорія і практика трансформації. Київ, 1999.
7. Короткий оксфордський політичний словник. Київ, 2005. 789 с.
8. Ольшанский Д. В. Политическая психология. Москва, 2002.
9. Політологія / за ред. А. Колодій. Київ, 2000. 584 с.
10. Сенченко М. Національна еліта в умовах глобалізації. *Персонал*. 2003. № 10.
11. Україна: лідерство, еліта, влада. *Політична думка*. 1994. № 1.

12. Україна у ХХІ столітті: виклики для політичної еліти. *Дзеркало тижня*. 2003. 15 листопада.
13. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки): підручник. Київ: Либідь, 2002.
14. Шмиттер Ф. Неокорпоративизм. *Поліс*. 1997. № 2.

Тема 2. Класичні та сучасні теорії еліт

Питання семінару

1. Формування елітних груп в Стародавній Греції та Стародавньому Римі (басилеї, евпатриди, архонти, ареопаг, патриції, сенатори, клієнти, нобілітет).
2. Особливості формування середньовічної еліти – європейського рицарства. Формування дворянства та його вплив на політичні процеси в Європі.
3. Концепція політичної влади сильної ініціативної меншості Н. Макіавеллі («Володар»). Макіавеллістська школа дослідження політичної еліти (Г. Моска, В. Парето, Р. Міхельс).
4. Проблема аристократії в працях Т. Гоббса, Ш. Монтеск'є, Г. Гегеля. Ідеї елітарності в поглядах Ф. Ніцше.
5. Демократичний елітизм М. Вебера та ціннісна концепція Х. Ортеги-і-Гассета.
6. Класовий підхід до політичної еліти (К. Маркс, В. Ленін, М. Джілас, Н. Пулатцас).
7. Ліволіберальна концепція еліт (Ч. Р. Мілс). Сучасні напрями та підходи до політичної еліти (Дж. Бернхейм, Д. Белл, Ж. Мейно, Р.-Ж. Шварценберг, А. Бентлі, Р. Даль, Р. Арон, П. Шаран).

Основні поняття та терміни: еліта, політична еліта, елітарність, аристократія, монархія (абсолютна, конституційна, теократична), стан і станова система, дворянство, шляхта, каста і кастова система, династія, генеалогія, геральдика, політичний клас, правляча еліта, еліта «левів», еліта «лисів», циркуляція еліти, «залізний закон» олігархії, демократичний елітизм, меритократія, інтегративна еліта, сублімативна еліта, бюрократія, еліта влади, національна аристократія, класократія, каста, провідна верства, ініціативна меншість.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть основних представників елітних груп в Стародавній Греції.
2. Визначте характерні риси політичної еліти Стародавнього Риму.
3. Назвіть відмінності середньовічної еліти від дворянської.
4. Охарактеризуйте особливості впливу дворянства на суспільно-політичні процеси в Європі.
5. Розкрийте причини виникнення теорії еліти наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. Назвіть філософські концепції, які сприяли появі теорії еліти.
6. Порівняйте теорії еліт Г. Моски і В. Парето.
7. Розкрийте зміст новітніх концепцій політичної еліти.
8. Обґрунтуйте поєднання засад елітизму та принципів демократії.

Рекомендована література

1. Дахно І. І. Країни світу: енциклопедичний довідник. Київ: Мапа, 2004. 608 с.

2. Ігнат'єв П. М. Країнознавство: Країни Азії. Чернівці, 2004.
3. Короткий оксфордський політичний словник. Київ, 2005. 789 с.
4. Кочубей Л. Теорії еліт: зарубіжний досвід для України // Сучасна українська політика: політики і політологи про неї. Київ: Миколаїв, 2008. Вип. 14.
5. Куташев І. Суспільно-політичні погляди Станіслава Оріховського. *Політичний менеджмент*. 2005. № 3 (12).
6. Моска Г. Правлячий клас. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2006. № 45.
7. Пахарев А. Д. Мыслители о правителях: историко-политологический аспект. Киев: Знания Украины, 2006.
8. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко; За ред. Ю. Шемшученка. 2-е вид., доп., і перероб. Київ: Генеза, 2004.
9. Сарторі Дж. Вертикальна демократія. Демократія: Антологія Упоряд. О. Проценко. Київ: Смолоскип, 2005.
10. Степанов А. Проблема еліти у вимірі філософського знання. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2006. № 45. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n45texts/stepanov.htm>.
11. Шумпетер Й. Елітарна демократія і теорія конкурентного лідерства. Демократія: Антологія / Упоряд. О. Проценко. Київ: Смолоскип, 2005.

Тема 3-4. Еліти в українському політичному житті та політичній думці. Сучасна політична еліта

Питання семінару

1. Сутність та структура політичної еліти.
2. Теоретико-методологічне забезпечення дослідження політичної еліти в перехідних політичних системах.
3. Роль політичної еліти у процесах політичної трансформації.
4. Проблеми та перспективи нових політичних еліт.
5. Формування та етапи становлення політичної еліти України.
6. Складові української політичної еліти.

Основні поняття та категорії: трансформація еліти, олігархізація еліти, бізнес-еліта, еліта, псевдоеліта, контреліта.

Питання для самоконтролю

1. Визначте основні тенденції розвитку політичної еліти України.
2. Зазначте шляхи формування політичної еліти в перші роки незалежності України.
3. Консенсус і протистояння еліт в сучасній Україні: причини і наслідки.
4. Дайте характеристику процесу формування еліти в незалежній Україні.
5. Формування регіональної еліти в Україні.
6. Охарактеризуйте українську політичну еліту, використовуючи такі терміни і судження: псевдоеліта; еліта європейського класу; паразитократія; топ-менеджери; висококласні правотворці, пасіонарії; аристократія і меритократія.

7. Поясніть, з яких двох середовищ формувалась українська політична еліта на початку здобуття державної незалежності.

Рекомендована література

1. Бурдяк В. Політична еліта Болгарії та її роль у державотворчих процесах. *Політичний менеджмент*. Вересень. 2007. Спецвип. С. 151-166.
2. Вілета О. Особливості формування української та польської парламентських еліт: порівняльний аналіз. *Соціальні виміри суспільства*. 2004. Вип. 7. С. 419-426.
3. Васілевські Я. Три тези про польські еліти. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2006. Вип. 45. С. 140-145.
4. Лемак В. Правові основи оновлення управлінської еліти: чехословацький досвід. *Держава і право*. Сер. юрид. і політ. науки. 2003. Вип. 21. С. 51-57.
5. Стативка А. Про деякі фактори формування політичної еліти в країнах Центральної та Східної Європи і в Україні. *Політика і час*. 2007. № 7. С. 46-49.
6. Крестева Ю. Відносини центральної та регіональної еліт в Україні. *Нова політика*. 2001. № 4. С. 50-53.
7. Пірен М. Політична еліта та проблеми політичної елітаризації українського суспільства. *Вісник Української Академії державного управління при Президентові України*. 2001. № 1. С. 242-250.
8. Політологія посткомунізму: Політичний аналіз посткомуністичних суспільств / за ред. В. Полохала. Київ: Політична думка, 1995. 368 с.
9. Сенченко М. Національна еліта в умовах глобалізації. *Психологічні перспективи*. 2003. Вип. 4. С. 54-59.
10. Покальчук О. Політична еліта сучасної України: регіональний вимір. *Персонал*. 2003. № 10. С. 42-46.
11. Україна на зламі тисячоліть: історичний екскурс, проблеми, тенденції та перспективи. монографія / за заг. ред. Г. Щокіна, М. Головатого. Київ: МАУП, 2000. 384 с.
12. Україна: утвердження незалежної держави (1991-2001) / за ред. В. Литвина. Київ: Видавничий дім «Альтернативи», 2001. 704 с.

Тема 5. Сутність політичного лідерства

Питання семінару

1. Актуальність дослідження проблем політичного лідерства.
2. Феномен політичного лідерства: поняття, структура, ознаки.
3. Особливості політичного лідерства.

Основні поняття та терміни: авторитет, вождь, лідер, лідерство, неформальне лідерство, політичне лідерство, керівник, формальне лідерство.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте суть позитивного і негативного впливу лідерства на політичний процес.
2. Які вимоги висуває суспільство до політичного лідера?
3. У яких сферах політичного життя ефективно політичне лідерство?

4. Якими якостями, на ваш погляд, повинен володіти сучасний лідер?
5. Надайте розгорнуте визначення понять «лідер» та «політичне лідерство».
6. На яких соціальних рівнях існує політичне лідерство?
7. Технології формування лідера.

Рекомендована література

1. Дахно І. І. Країни світу: енциклопедичний довідник. Київ: Мапа, 2004. 608 с.
2. Ігнат'єв П. М. Країнознавство: Країни Азії. Чернівці, 2004.
3. Короткий оксфордський політичний словник. Київ, 2005. 789 с.
4. Кочубей Л. Теорії еліт: зарубіжний досвід для України. Сучасна українська політика: політики і політологи про неї. Київ. Миколаїв, 2008. Вип. 14.
5. Куташев І. Суспільно-політичні погляди Станіслава Оріховського. *Політичний менеджмент*. 2005. № 3 (12).
6. Кухта Б. Феномен політичного лідера: Історичні силуети на тлі епох. Львів: Кальварія, 2000.
7. Моска Г. Правлячий клас. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2006. № 45.
8. Наумкіна С, Чемякова С. Політичне лідерство як суспільне явище. *Нова політика*. 2000 № 2 (28). С. 50-53.
9. Пахарев А. Д. Мыслители о правителях: историко-политологический аспект. Киев: Знания Украины, 2006.
10. Політологічний енциклопедичний словник / за ред. Ю. Шемшученка. 2-е вид., доп., і перероб. Київ: Генеза, 2004.
11. Сарторі Дж. Вертикальна демократія. Демократія: Антологія. Київ: Смолоскип, 2005.
12. Степанов А. Проблема еліти у вимірі філософського знання. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2006. № 45. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n45texts/stepanov.htm>.
13. Шумпетер Й. Елітарна демократія і теорія конкурентного лідерства. Демократія: Антологія / Упоряд. О. Проценко. Київ: Смолоскип, 2005.

Тема 6. Феномен політичного лідера. Ідеї та концепції

Питання семінару

1. Функції та інституціоналізація політичного лідерства.
2. Загальні типологічні підходи до політичних лідерів: ранні типології лідерства (Е. Богардус, Ф. Бартлетт, Ф. Редл, Дж. Гетцель, Е. Губа, В. Белл, Р. Хілл, С. Міллз, М. Конвей); основні політико-психологічні типології лідерів; психопатологічна типологія лідерів Г. Лассуелла; типологія лідерів Д. Рісмана; типологія президентів Дж. Барбера. Типологія Д. Барнса; клініко-психологічний підхід (М. Глобот), тестологічний підхід (тест Люшера), психо-семантичний підхід (В. Петренко, О. Мітіна, І. Шевчук); типологія відомих (М. Басс, Г. Дантеман, Ф. Фрай); узагальнена типологія М. Херманн.
3. Стили політичного лідерства.

Основні терміни і поняття: політичне лідерство, політичний лідер, тип лідера, стиль лідерства, стиль керівництва, демократичний лідер, авторитарний лідер, ліберальний лідер, відсторонений лідер, відсторонена влада, монополізм, тиран, автократ, абсолютний монарх, пряма демократія, колегіальність, прийняття рішень.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть лідерів світової історії, які перебували – вище інституційних вимог часу, на рівні інституційних вимог свого часу, нижче інституційних вимог часу.
2. Поясніть, які фактори впливають на становлення політичного лідера.
3. Розкрийте взаємозв'язок лідерства та політичного менеджменту.
4. Дайте загальну характеристику харизматичного лідера.
5. Який взаємозв'язок менталітету та інституту політичного лідерства.
6. Чим відрізняється революційний лідер від реформатора?
7. Назвіть критерії, які використовують для класифікації політичних лідерів.
8. Що відрізняє лідера-«прапороносця» від лідера-«пожежника»?
9. Які риси властиві лідеру-«службовцю»?
10. Які риси характеризують лідера-«торговця»?

Рекомендована література

1. Адорно Т. Исследование авторитарной личности. Москва: Серебряные нити, 2001. 416с.
2. Бебик В. М. Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика: підручник. Київ, 2000.
3. Головатий М. Ф. Професія – політик. Київ, 2000.
4. Головатий М. Ф. Мистецтво політичної діяльності. Київ, 2002.
5. Майроф Брюс. Лики демократии. Американские лидеры: герои, аристократы, диссиденты, демократы. Москва: Весь мир, 2000. 471 с.

Тема 7. Функції та роль політичного лідерства в сучасному політичному житті країн

Питання семінару

1. Функції політичних лідерів в умовах відносної стабільності суспільства.
2. Відбір і підготовка політичних лідерів. Соціальні рівні лідерства. Формальне і неформальне політичне лідерство.
3. Стили політичного лідерства. Поняття стилю політичного лідерства.
4. Риси авторитарного лідерства.
5. Демократичний тип лідерства.
6. Роль політичного лідера в сучасному політичному житті країн.

Питання для самоконтролю

1. Проаналізуйте визначення політичного лідерства та запропонуйте власне. Виділіть їх спільні та відмінні риси.
2. Які інтернаціональні риси політичного лідера ви можете виокремити та обґрунтувати ?
3. Проаналізуйте існуючі теорії формування політичного лідерства.

4. Чому культ особи є небезпечним? Чи можливі його прояви нині?
5. Запропонуйте власне бачення ефективного політичного лідера. Які найважливіші риси ви вважаєте за необхідне зафіксувати в цьому портреті ?
6. Яким, на ваш погляд, має бути сучасний процес формування іміджу політичного лідера?
7. Аналізуючи функції політичного лідера, які з них є найважливішими ? Які ще функції він має виконувати в сучасних умовах ?

Рекомендована література

1. Дахно І. І. Країни світу: енциклопедичний довідник. Київ: Мапа, 2004. 608 с.
2. Ігнат'єв П. М. Країнознавство: Країни Азії. Чернівці, 2004.
3. Короткий оксфордський політичний словник. Київ, 2005. 789 с.
4. Кочубей Л. Теорії еліт: зарубіжний досвід для України. *Сучасна українська політика: політики і політологи про неї*. Київ: Миколаїв, 2008. Вип. 14.
5. Куташев І. Суспільно-політичні погляди Станіслава Оріховського. *Політичний менеджмент*. – 2005. №3 (12).
6. Моска Г. Правлячий клас. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2006. № 45.
7. Пахарев А.Д. Мыслители о правителях: историко-политологический аспект. Киев: Знания Украины, 2006.
8. Політологічний енциклопедичний словник / за ред. Ю. Шемшученка. 2-е вид., доп., і перероб. Київ: Генеза, 2004.
9. Сарторі Дж. Вертикальна демократія. Демократія: Антологія. Київ: Смолоскип, 2005.
10. Степанов А. Проблема еліти у вимірі філософського знання. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2006. № 45. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n45texts/stepanov.htm>.
11. Шумпетер Й. Елітарна демократія і теорія конкурентного лідерства. Демократія: Антологія. Київ: Смолоскип, 2005.

Тема 8. Роль політичного іміджу в розвитку політичного лідерства

Питання семінару

1. Іміджмейкінг. Поняття політичного іміджу (антропологічний, онтологічний, ціннісний, етичний підходи).
2. Класифікації основних факторів іміджу політичних лідерів.
3. Психологічна природа іміджу.
4. Компоненти моделі іміджу політичного лідера.
5. Засоби формування іміджу політичного лідера.

Основні терміни та поняття: лідер, політичний лідер, імідж, образ, стереотип, реклама, міф, засоби масової комунікації, іміджмейкінг.

Питання для самоконтролю

1. Використовуючи матеріали ЗМІ, створіть психологічний портрет політичного лідера.
2. Визначити динамічні тенденції іміджу політика в ЗМІ протягом деякого періоду часу.

3. Подайте вимоги до особистісних якостей політичного лідера в різних соціальних ситуаціях.
4. Феномен іміджу в політичній психології. Імідж та образ.
5. Складові іміджу як складного соціально-психологічного феномену.
6. Психологічні фактори формування та корекції політичного іміджу.
7. Психологія політичного іміджмейкінгу.

Рекомендована література

1. Бебик В. М. Менеджмент виборчої кампанії: ресурси, технології, маркетинг. Київ, 2001.
2. Головатий М. Ф. Професія – політик. Київ, 2000.
3. Ольшанский Д. В. Политическая психология. М., 2002.
4. Супрун А., Янова Н. Политический маркетинг: новый взгляд на рейтинг. *Социологические исследования*. 2000. № 2.
5. Школяр М. Психологічні аспекти формування іміджу політика. *Політ, менеджмент*. 2004. №4.

Тема 9. Політичне лідерство в Україні

Питання семінару

1. Вплив радянського минулого на сучасний стан політичного лідерства в Україні.
2. Еволюція політичного лідерства в сучасній Україні.
3. Механізм політичного лідерства в сучасній Україні.
4. Перспективи становлення інституту політичного лідера в Україні.

Основні поняття та терміни: лідерство, політичний лідер, керівник, номенклатура, формальне лідерство, неформальне лідерство, партійне лідерство, інститут лідерства.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте відомого вам українського політичного лідера за такими рисами: політичне переконання; освіта; вольові якості; стратегічні пріоритети; основні помилки; основні досягнення.
2. Кого ви вважаєте реальними політичними лідерами в історії українського суспільства?
3. Розкрийте роль політичного лідера в сучасній Україні.

Рекомендована література

1. Шаповал Ю. Україна ХХ століття: особи та події в контексті важкої історії. Київ: Генеза, 2001. 560 с.
2. Кузнецова С. В. Система лідеротворення в Україні. *Вісник Київського університету*. Серія: Філософія. Політологія. Київ, 2001. Вип. 37. С. 40–42.
3. Кузнецова С. В. Пріоритетні фактори формування політичного лідерства в Україні. *Політологічний вісник*. К., 2000. Вип. 7. С. 86–89.
4. Кузнецова С. В. Механізм формування політичного лідерства в Україні. *Нова політика*. 2001. № 2. С. 60–62.

Розділ III. Методичні рекомендації до написання комплексного науково-дослідного завдання

Комплексне практичне індивідуальне завдання (КПЗ) дозволяє студентам опанувати необхідні практичні навички при вирішенні конкретних практичних завдань, розвинути навички самостійної роботи й оволодіти методикою ведення наукових досліджень, пов'язаних з темою КПЗу.

Метою виконання КПЗу є: закріплення, поглиблення і узагальнення знань, отриманих студентами під час набуття теоретичних і практичних навичок та їхнього використання у своїй професійній діяльності. При виконанні КПЗу студент повинен продемонструвати вміння в сфері науково-дослідної діяльності, здатність роботи з готовими матеріалами, вміння творчого й оригінального вирішення поставлених завдань.

КПЗ виконується самостійно кожним студентом на основі опрацьованої літератури. КПЗ оформляється у відповідності до встановлених вимог.

КПЗ повинен містити наступні розділи:

1. Титульний аркуш містить:

- назву університету;
- назву кафедри;
- назву навчальної дисципліни;
- номер академічної групи;
- дату подачі робіт викладачеві на перевірку: день, місяць, рік.

2. Зміст.

3. Вступ. Вступ розкриває сутність, стан наукового завдання і його значення; мету й завдання дослідження.

4. Основна частина. Розкриває проблему наукового дослідження і відповідає обраній темі, вступу й висновкам роботи.

5. Висновки. У висновках вказують результати, отримані при проведенні дослідження, пропозиції або рекомендації щодо вирішення поставленого завдання відповідно до результатів дослідження.

6. Список літератури. Джерела розміщують за абеткою прізвищ авторів або заголовків. Оформлення відбувається в такому порядку:

- нормативно-правові акти (Конституція України, Закони, ГОСТ, ДСТУ й т.д.);
- використана література (у т. ч. періодична);
- іноземна література;
- Інтернет джерела з обов'язковою позначкою, яка інформація міститься на цьому сайті (порталі).

7. Вимоги до оформлення. Шрифт Times New Roman, 14, інтервал 1,5; поля: верхнє й нижнє – 20 мм, ліве – 20 мм, праве – 30 мм.

Взірець КПЗу

Скласти політико-психологічний портрет відомого сучасного політичного діяча (на вибір) та проаналізувати ідеологічні та іміджеві характеристики політичної партії (на вибір)

Структура та зміст завдання

1. Політичний лідер

- об'єктивні дані (дата і рік народження, національність, сімейний стан, освіта, віросповідання, основні віхи біографії, наявність винагород, звань);
- основні віхи політичної біографії (у тому числі характеристика «тіньової» політичної діяльності – переговори, контакти, участь у вирішенні важливих політичних проблем);
- політичні контакти міжнародного рівня (якщо такі існують);
- аналіз політичної виборчої програми і публічних політичних виступів (реферативний виклад основних ідей, думок, політичних поглядів);
- особливі характерні індивідуальні якості політика, що проявляються в стандартних і нетипових ситуаціях (вміння їх оцінювати і знаходити вихід, впливати на настрої і позиції людей);
- ваша оцінка іміджу даного політичного лідера та діяльності політтехнологів, що працюють над його формуванням.

2. Політична партія

- дотримання ідеологічних засад у діяльності партії;
- проведення PR-заходів;
- імідж лідера політичної сили;
- публічні виступи представників даної політичної партії;
- міжнародні контакти;
- громадська думка щодо діяльності політичної партії.

Варіанти КПЗу

Написати конспект на тему: «Історичні особливості формування європейських традиційних еліт»

План

1. Формування елітних груп в Стародавній Греції (басилеї, евпатриди, архонти, ареопаг).
2. Політична еліта Стародавнього Риму (патриції, сенатори, клієнти, нобілітет).
3. Особливості формування середньовічної еліти – європейського рицарства.
4. Формування дворянства та його вплив на політичні процеси в Європі.

Написати реферат на тему: «Класичні світові концепції про феномен політичної еліти та лідерства»

План

1. М. Вебер про вимоги до професійного лідера.
2. Авторитарне лідерство за Т. Адорно.
3. Концепція політичної влади сильної ініціативної меншості Н. Макіавеллі.

4. Проблема аристократії в працях Т. Гоббса.
5. Ідеї елітарності в поглядах Ф. Ніцше.
6. Класовий підхід до політичної еліти К. Маркса.

Написати реферат на тему: «Українські теорії про феномен політичної еліти та лідерства»

1. Концепції української елітарності ХХ ст. М. Міхновського.
2. Ідеї трактату С. Оріховського «Напучення польському королеві Сигізмунду Августу».
3. Формування еліти за М. Грушевським.

**Скласти аналітичну записку (за вибором) на тему:
«Політичний портрет українського політичного лідера»**

1. Гриценко А.
2. Кличко В.
3. Кошулинський Р.
4. Кравчук Л.
5. Кучма Л.
6. Ляшко О.
7. Порошенко П.
8. Тимошенко Ю.
9. Чорновіл В.
10. Ющенко В.

Розділ IV. Проблемно-тестовий питальник

Проблемні завдання

1. Поясніть, чим відрізняється політична еліта від псевдоеліти та антиеліти.
2. Поясніть, як впливає горизонтальна і вертикальна мобільність на формування політичної еліти.
3. Поясніть, чи знайшли підтвердження практикою в Україні теоретичні постулати класичного елітаризму?
4. Поясніть, чи можна вважати трансформацію політичної еліти в Україні закономірною?
5. Поясніть, чи є зв'язок між рівнем освіти і формуванням політичної еліти в Україні?
6. Поясніть, хто такі олігархи і як вони впливають на політичну еліту в Україні?
7. Поясніть, чи можна вважати, що політична еліта України українська за духом?
8. Розкрийте суть проблем, з якими зіткнулось українське суспільство при формуванні сучасної політичної еліти.
9. Поясніть, якою є еліта в Україні – «леви» чи «лиси»? Відповідь обґрунтуйте.
10. Проаналізуйте історико-соціальну ретроспективу української еліти, її становлення і руйнування.
11. Порівняйте різні підходи і методи аналізу політичної еліти, використовуючи такі визначення: люди, які посідають найвище місце у сфері своєї діяльності (Парето); найбільш активні в політичному відношенні люди, орієнтовані на владу (Моска); особи, які інтелектуально або морально піднімаються над масою та мають розвинене почуття відповідальності (Ортега-і-Гассет); люди, наділені владою (Етционі); особи, що мають формальну владу в організаціях та інститутах і визначають характер громадського життя (Дай); особистості, наділені харизмою (Фройд); творча меншість суспільства (Тойнбі).
12. Г. Моска виділив три способи існування «правлячого класу»: 1) «увічнення» без відновлення; 2) «увічнення» із відновленням; 3) часте відновлення. Який із перерахованих способів можна вважати оптимальним для поступального розвитку суспільства? Відповідь аргументуйте.
13. Італійський політолог В. Парето підрозділяв еліти на «левів» і «лисиць». Охарактеризуйте запропоновані ним типи еліт. Які критерії покладені в основу зазначеної типологізації? Яка з еліт здатна найбільш тривалий термін утримувати владу? Який тип еліт, відповідно до класифікації Парето, здійснює влада в сучасній Україні?
14. А. Грамші стверджує, що управляти повинен «успішний клас». Які критерії успіху класу? Відповідь обґрунтуйте.
15. Е. Тоффлер вважає, що в сучасних умовах суттєвого успіху досягають медіа-групи (наприклад, Сільвіо Берлусконі, Руперт Мердок). Чи можна їх вважати успішним класом, який здійснює управління суспільством? Відповідь обґрунтуйте.
16. Х. Ортега-і-Гассет вважав, що маси увірвалися в політику, і це має негативні наслідки. Як цьому може запобігти політична еліта? Відповідь обґрунтуйте.
17. Хто з мислителів був прихильником філософії обраності? Які риси притаманні представникам політичної еліти відповідно до філософії обраності в концепції кожного з авторів?

18. Який тип лідерства, за Г. Лассуелом, передбачає здатність приймати політичні рішення?
19. Поясніть, які фактори впливають на становлення політичного лідера?
20. Поясніть, які інтернаціональні риси політичного лідера ви можете виокремити та обґрунтувати?
21. Проілюструйте на конкретних прикладах прояви політичного вожака. На вашу думку, чи може він відігравати таку ж роль, як і політичний лідер?
22. Проаналізуйте існуючі теорії формування політичного лідерства.
23. Поясніть, чому культ особи є небезпечним? Чи можливі його прояви нині?
24. Запропонуйте власне бачення ефективного політичного лідера. Які найважливіші риси ви вважаєте за необхідне зафіксувати в цьому портреті?
25. Яким, на ваш погляд, має бути сучасний процес формування іміджу політичного лідера? Відповідь обґрунтуйте.
26. Аналізуючи функції політичного лідера, назвіть які з них є найважливішими? Які ще функції він має виконувати в сучасних умовах?
27. Багато авторів пояснюють сутність політичного лідерства відносинами «лідер — маси», але звертають увагу на різні сторони цієї взаємодії. Виділіть чинники, що визначають зміст лідерства, базуючись на аналізі таких тверджень: «Той, хто не розуміє споконвічний жіночий характер мас, ніколи не буде гарним оратором. Запитайте себе, що жінка очікує від чоловіка? Ясності, рішучості, владності, дії» (А. Гітлер); «Маси підкоряються авторитету. Те, що вони жадають від своїх героїв — це сила або навіть насильство. Вони бажають бути придушеними і керованими і хочуть боятися своїх правителів» (З. Фройд); «Великі лідери — вожді тупоумної юрби, що іде за ними, точно керуються велінням долі. Справжня ж сутність усіх суспільних процесів полягає в тому, щоб звести на трон найбільш здатну на це людину» (Т. Карлейль); «Політичні цілі, переслідувані великими людьми, містять момент загального, іншими словами, видатна людина виражає історичну необхідність, правду свого часу. Історичні події — результат творчості і зусиль вождів лише в тій мірі, у якій вожді виражають потреби суспільства» (Г. Гегель); «Є лідери юрби (або ставленики юрби), які лише висловлюють інтереси мас, але є справжні герої — надлюди, що нехтують юрбу і виключають можливості впливу на себе» (Ф. Ніцше); «Великий лідер є проявом вищого випадку, він — вище джерело соціального розвитку» (М. Тард).
28. На думку американського політолога Дж. Барбера, усіх політичних лідерів за стилем можна поділити на чотири основні типи: активно-позитивний стиль, орієнтований переважно на ефект і продуктивність своєї діяльності; активно-негативний стиль, орієнтований на задоволення власних амбіцій і самозамилування; пасивно-позитивний стиль, орієнтований на зберігання прихильності з боку послідовників; пасивно-негативний стиль, орієнтований на мінімальну участь у виконанні службового обов'язку. Наведіть приклади типів лідерства, який характерний сьогодні для відомих вам вітчизняних і закордонних політичних діячів.
29. На думку М. Херманн, лідерство — багатозначне поняття. Розглядаючи його прояви, варто взяти до уваги: 1) характер самого лідера; 2) властивості його конститuentів (прихильників, виборців і всіх політичних суб'єктів, що взаємодіють з даним лідером); 3) взаємозв'язок між лідерами і його конститuentами; 4) контекст

або конкретну ситуацію, за якої здійснюється лідерство. Покажіть, як «працює» дане визначення політичного лідерства за умов різних політичних режимів.

30. Визначте типологію і прокоментуйте основний зміст стилів лідерства, для яких підходять такі вислови: 1) «кращий лідер той, хто непомітний»; 2) «не треба думати: з нами той, хто все за нас вирішить»; 3) «талант керівника залежить від його здатності використовувати інтелектуальний і організаційний потенціал своїх помічників без страху загубити власний авторитет»; 4) «дійсний лідер завжди залишає за собою право прийняти остаточне рішення незалежно від того, наскільки він професійно і глибоко знає проблемне питання».

31. Н. Макіавеллі радив правителям, які розраховують зберегти свою владу, дотримуватись певних правил: 1) «государ, діючи грубою силою, подібно тваринам, повинний поєднувати в собі якості лева і лисиці»; 2) «завбачливий государ не повинний... виконувати свої обіцянки і зобов'язання, якщо таке виконання буде для нього шкідливим»; 3) «государі повинні мати гнучку здатність змінювати свої переконання відповідно до обставин»; 4) «примушуючи боятися себе, государі повинні, однак, не збудити проти себе ненависті»; 5) «при управлінні людьми їх необхідно або пестити, або гнобити». Чи можна погодитися з подібними рекомендаціями? Які пріоритети покладені в їх основу? Назвіть імена політичних діячів української і світової історії, що у своїй діяльності так чи інакше користувались цими рекомендаціями.

32. У політичній науці існує напрямок у вивченні політичного лідерства — «теорія рис». Її розробники намагаються визначити, яким оптимальним «набором рис» повинен володіти політичний лідер у тій або іншій ситуації. Зробіть свій внесок у цю теорію: вкажіть, якими якостями повинен володіти політичний лідер. Запишіть їх.

33. Є думка, що в останні десятиліття існування СРСР обходився без політичних лідерів. Чи погоджуєтесь ви з такою думкою? Чи можливі такі ситуації, коли в політичному лідерстві як явищі не буде потреби?

34. Знайдіть в наведеному нижче списку лідерів, яких можна назвати харизматичними:

- а. Наполеон
- б. Микола II
- в. У. Черчілль
- г. Л.І. Брежнєв
- д. Г. Трумен
- е. В.І. Ленін

35. Прочитайте наведений нижче текст, в якому пропущений ряд слів. Виберіть із запропонованого списку слова, які необхідно вставити на місце пропусків. Макс Вебер виділяв три типи політичного лідерства. Перший тип – традиційне лідерство – засноване на традиції, яке передбачає _____ (А) підлеглих в те, що _____ (Б) законна, оскільки існувала завжди. Другий тип – легальне лідерство, згідно з яким лідером стає політик, обраний на основі певних законних процедур, _____ (В) і конкуренції. Третій тип – харизматичне лідерство, при якому харизматичний лідер наділений екстраординарними якостями, які відсутні або слабо виражені у інших людей. Як правило, лідери даного типу з'являються в періоди _____ (Г) та інших соціальних катаклізмів. _____ (Д) харизматичного

лідера заснований на вірі народу в його особливий дар, його особливі _____
(Е).

Слова в списку дані в називному відмінку. Кожне слово може бути використано тільки один раз. Вибирайте послідовно одне за одним слово, подумки заповнюючи кожен пропуск. Зверніть увагу на те, що слів у списку більше, ніж вам потрібно для заповнення пропусків.

Список термінів:

- 1) влада
- 2) віра
- 3) змагальність
- 4) здібності
- 5) авторитет
- 6) застій
- 7) революція

36. Вам доручено підготувати розгорнуту доповідь на тему: «Теорія еліт в історії філософії». Складіть план, відповідно до якого ви будете висвітлювати цю тему. План повинен містити не менше трьох пунктів, з яких два і більше деталізовані в підпунктах.

37. Виберіть одне із запропонованих нижче висловлювань, розкрийте його зміст, позначивши при необхідності різні аспекти поставленої автором проблеми (порушеної теми). При викладі своїх думок з приводу різних аспектів піднятої проблеми (позначеної теми), при аргументації своєї точки зору використовуйте знання, отримані при вивченні курсу, відповідні поняття, а також факти суспільного життя і власний життєвий досвід.

а. «Завдання лідера – налаштувати на спільні цілі, розставити всіх на свої місця, допомогти повірити у власні сили» (Н. С. Лесков).

б. «Я не боюся армії левів, очолюваних вівцею, але я боюся армії овець, очолюваних левом» (А. Македонський).

в. «Політик нагадує мені людину, яка вбила батька і матір, а потім, коли йому виносять вирок, просить його помилувати на тій підставі, що він сирота» (А. Лінкольн).

38. М. Макіавеллі в роботі «Державець» писав, що там, де розпочинається політика, закінчується мораль. Чи згодні ви з таким твердженням? Прокоментуйте свою точку зору.

39. Політика часто визначається як специфічна сфера діяльності, пов'язана з прийняттям рішень на вищих рівнях влади й управління в країні. Разом з тим політологи стверджують, що політика тісно пов'язана та асоціюється з функціонуванням суспільства на рівні індивіда, сім'ї і колективу. Як і в чому проявляється цей взаємозв'язок? Визначіть канали впливу і зворотнього зв'язку «великої політики» і «повсякденного життя».

40. Елітарність передбачає поділ суспільства, його нерівність, існування привілейованих верств. Наскільки сумісні елітарність і демократія в сучасних політичних умовах?

41. Поясніть, чому суспільству так необхідна «циркуляція еліт»?

42. Поясніть, яку роль у політичному житті сучасної України відіграють регіональні еліти? Назвіть відомих Вам представників національної, регіональної й місцевої політичної еліти України.
43. Поясніть зміни, які відбулися в складі політичної еліти України за останні роки.
44. Поясніть наскільки важливо існування лідерства в сучасному суспільстві, в які моменти це проявляється особливо гостро.
45. Поясніть поняття «культ особистості політичного лідера». Які передумови його виникнення? Чи можна запобігти виникненню культу особи?
46. Поясніть типи лідерів, які представлено на сучасному політичному олімпі України.
47. Проілюструйте на конкретних прикладах, які фактори впливають на виникнення культу особистості того чи іншого лідера.
48. Подайте характеристику антрепренерської системи та системи гільдій.
49. Назвіть відомих Вам політичних лідерів харизматичного типу (не менше п'яти осіб).
50. Назвіть відомих Вам політичних лідерів раціонально-легального типу (не менше п'яти осіб).

Тести

1. На думку В. Парето, революції відбуваються через ?

- а. війни і стихійні лиха;
- б. фаворитизм в середовищі елітних верств;
- в. зубожіння нижчих класів;
- г. деградацію вищих страт суспільства.

2. Як називається підхід до поняття «еліта», що підкреслює важливість функцій управління, які визначають виняткову роль людей, що виконують ці функції?

- а. структурно-функціональний;
- б. інституційний;
- в. нормативний;
- г. порівняльний.

3. Як називається закрита система рекрутування політичних еліт ?

- а. антрепренерська система;
- б. «система гільдій»;
- в. харизматична система;
- г. традиційна система.

4. Як називається формування еліт, заповнення їх новими членами ?

- а. соціалізація;
- б. легітимність;
- в. рекрутування;
- г. комунікація.

5. Еліта поділяється на правлячу, що володіє державною владою і опозиційну. Назвіть опозиційну:

- а. політична;
- б. економічна;
- в. контреліта;
- г. ідеологічна.

6. Політична еліта – це ...

- а. привілейований прошарок суспільства, який визначає напрями розвитку моди;
- б. керівна група будь-якої великої фірми;
- в. найбільш відомі і талановиті представники світу мистецтва;
- г. привілейована група, яка займає керівні позиції у владних структурах влади.

7. Яка із перерахованих ознак характеризує популістського лідера?

- а. сила волі;
- б. необґрунтовані обіцянки, демагогічні гасла;
- в. професіоналізм і високий інтелект;
- г. здатність генерувати ідеї і сприймати чужі.

8. Еліта на відміну від інших соціальних груп:

- а. здійснює управління суспільством;
- б. має значні досягнення у професійній сфері;
- в. всі відповіді правильні;
- г. має вищий соціальний статус.

9. Який із чотирьох типів лідерства визначають фанатична віра й емоції:

- а. харизматичний;
- б. ліберальний;

- в. рціонально-бюрократичний;
- г. традиційний.

10. Прихильники якої теорії лідерства вважали, що поява лідера можлива при збігу місця, часу й обставин?

- а. ситуативна теорія;
- б. теорія «очікування-взаємодії» ;
- в. індивідуально-ситуативна теорія;
- г. теорія рис.

11. За місцем у системі влади політична еліта поділяється на:

- а. відкрити, закрити;
- б. правлячу, опозиційну;
- в. вищу, нижчу;
- г. легальну, нелегальну.

12. Що є показником ефективної діяльності політичної еліти:

- а. корупція;
- б. прогрес у розвитку суспільства;
- в. соціальна поляризація суспільства;
- г. бюрократизація.

13. Хто з названих вчених належить до творців класичної концепції політичної еліти?

- а. Р. Міхельс;
- б. Т. Гоббс;
- в. Г. Моска;
- г. А. де Токвіль;
- д. Д. Белл;
- е. В. Парето.

14. Хто є автором «залізного закону олігархічних тенденцій»?

- а. Н. Макіавеллі;
- б. В. Парето;
- в. М. Вебер;
- г. Г. Моска;
- д. Р. Міхельс.

15. Що таке політичне лідерство?

- а. діяльність щодо визначення цілей і шляхів їх досягнення;
- б. забезпечення реалізації потреб розвитку суспільства і його підсистем;
- в. відносини домінування і підпорядкування, засновані на здатності приймати рішення і задавати напрям;
- г. стратегія розвитку та управління.

16. Хто є автором концепції трьох форм панування (лідерства) — традиційного, харизматичного і легального?

- а. Н. Макіавеллі;
- б. Г. Алмонд;
- в. М. Вебер;
- г. Ф. Ніцше.

17. Що впливає на характер політичного лідерства?

- а. соціально-економічна ситуація в країні;

- б. чинники міжнародного положення;
- в. психологічні риси лідера;
- г. національні традиції і звичаї;
- д. характер політичної культури суспільства;
- е. характер соціальних відносин у суспільстві;
- ж. вимоги, запропоновані лідеру його оточенням.

18. Визначте риси лідерства на відміну від керівництва:

- а. чіткі межі компетентності і відповідальності;
- б. формальний характер обрання на посаду;
- в. особистісний характер відносин із масами;
- г. менша сталість положення;
- д. стихійність формування.

19. Політичний лідер це:

- а. успішний керівник;
- б. глава держави;
- в. людина, яка вміє генерувати ідеї і захоплювати ними маси і має реальну можливість їх реалізувати;
- г. людина, яка прийшла до влади;
- д. людина, яка вміє переконати маси у своїй винятковості.

20. Харизматичні лідери (за Г. Вебером) – це лідери, які:

- а. досягли вершин в політичній ієрархії;
- б. наділені, на думку мас, особливими рисами;
- в. обрані демократичним шляхом;
- г. успадкували владу;
- д. захопили владу в результаті перевороту.

21. Лідер-Реформатор (за Р. Такером) – це лідер, який:

- а. постійно проводить реформи в політиці;
- б. пов'язує політичні та економічні реформи;
- в. спрямовує реформи на вирішення соціальних проблем;
- г. бачить відхилення від ідеальної моделі суспільства, і своє призначення бачить у подоланні цих відхилень шляхом реформ;
- д. вірить в те, що тільки реформи здатні принести результат у політиці.

22. Лідери-Прапороносці – це:

- а. харизматичні лідери;
- б. лідери-консерватори;
- в. традиційні лідери;
- г. лідери-реформатори;
- д. раціонально-легальні лідери.

23. Лідер-Революціонер визнає найбільш ефективним шляхом удосконалення політичної системи:

- а. її реформування;
- б. її фундаментальну перебудову відповідно до нових ідеалів;
- в. докорінну зміну окремих елементів системи без зміни всієї системи;
- г. переворот – як найбільш ефективний спосіб досягнення влади і її нового конструювання;

д. збереження існуючих інститутів політичної системи для забезпечення стабільності та порядку.

24. Політичне лідерство визначається як:

- а. спосіб організації влади, яка базується на визначенні авторитету, компетентності лідера і довіри до нього;
- б. спосіб організації влади, яка базується на авторитеті лідера;
- в. спосіб організації влади, коли лідер держави обирається народом не менше двох разів;
- г. спосіб організації влади, коли представник влади (президент, спікер парламенту, глава уряду) обирається абсолютною більшістю (не менше 3/4 голосів);
- д. всі зазначені.

25. Сучасна теорія політичних еліт розроблена:

- а. Н. Макіавеллі;
- б. Ф. Ніцше;
- в. Р. Міхельсом, Г. Моска, В. Парето;
- г. К. Марксом, Ф. Енгельсом, В. Леніним;
- д. А. Гітлером, Б. Муссоліні.

26. Головною ознакою приналежності до правлячої еліти є:

- а. висока, панівна позиція в різних сферах суспільного життя;
- б. висока освіченість і висока культура;
- в. високий авторитет в суспільстві;
- г. готовність заможної частини суспільства підтримувати її матеріально (вкласти гроші).
- д. все позначене.

27. Причини безвідповідальності політичної еліти в Україні:

- а. фактична незалежність влади від суспільства;
- б. відсутність механізму відповідальності за виконання передвиборчих зобов'язань;
- в. відсутність цілеспрямованої підготовки інтелігенції нового типу;
- г. недосконалість правової системи;
- д. все позначене.

28. Правляча еліта – це:

- а. організована меншість суспільства, високогуртована група, яка володіє якостями лідера і займає керівні позиції в суспільстві;
- б. організована більшість, від якої залежать результати виборів влади;
- в. частина суспільства, об'єднана в політичні партії, які налаежать до влади;
- г. керівна верхівка політичних партій;
- д. все позначене.

29. Визначте міру впливу політичного лідера на хід подій у суспільстві. Знайдіть правильну відповідь:

- а. лідер — маріонетка в руках історії, йому не під силу змінити те, що вже визначено всім попереднім розвитком;
- б. політичний лідер може змінити хід історії докорінно;
- в. політичний лідер може вплинути тільки на політичні події, інші сфери суспільного життя непадвладні його впливу;
- г. політичний лідер може вплинути досить істотно на хід подій у суспільстві, якщо він зважає на об'єктивні тенденції розвитку.

30. Визначте, які з перерахованих характеристик стосуються лідера, а які керівника:

- а. висувається стихійно, знизу;
- б. повинен постійно підтримувати свій авторитет в очах тих, хто йде за ним;
- в. має чітке коло обов'язків і функцій;
- г. завжди має офіційний статус;
- д. призначається на пост, посаду;
- е. може й не мати офіційного статусу;
- ж. його становище стабільне, поки він не посяде політичний пост;
- з. не має чітко окресленого кола обов'язків;
- и. розраховує на свій авторитет і силу переконання;
- к. розраховує на повагу до своєї посади.

31. Нижче наведені описи стилів лідерства. У характеристиці кожного з них допущені помилки. Підкресліть фрази, які ви вважаєте неправильними. Напишіть правильний варіант підкресленої вами фрази:

- а. авторитарний стиль: лідер надає перевагу командному методу, спілкується з підлеглими шляхом наказів, вимагаючи беззастережного підпорядкування; воліє перебувати усередині групи, з якою працює, для того щоб точно знати, що ж у ній відбувається; він вимогливий до підлеглих і пильно стежить за тим, щоб кожний отримав відповідну нагороду за добре виконану роботу; сам прагне уникнути відповідальності, перекладаючи її на плечі підлеглих; навколо таких лідерів панує недружня атмосфера;
- б. демократичний стиль: лідер дружелюбний, прагне встановити з усіма нормальні людські стосунки; це, звичайно, не заважає йому монополювати розпоряджати важелями влади; мету й завдання своєї групи визначає сам; при цьому прагне привернути людей до ефективного співробітництва, стежачи за тим, щоб кожен мав задоволення від роботи;
- в. лідер, що не втручається: лідер воліє стояти осторонь від групи; велику роль у його роботі відіграють заступники, яким він передоручає всі неприємні справи; дуже боїться відповідальності, тому приймає рішення колективно; для цього він надає всім членам групи наявну інформацію з проблеми, яку необхідно буде розв'язати; у спілкуванні з підлеглими надає перевагу методам покарання, похвали, переконання, таких можна назвати нейтральними лідерами.

32. Харизматичні лідери — це (знайдіть правильний варіант відповіді):

- а. людина надзвичайного розуму й сили волі;
- б. людина, якій приписують виняткові, надлюдські здібності;
- в. людина, що страждає особливим психічним захворюванням;
- г. людина, що володіє особливим хистом управління.

33. Які основні компоненти можна виділити в структурі політичного лідерства:

- а. особистісні якості лідера;
- б. інструменти здійснення влади;
- в. ситуацію, в якій діє лідер;
- г. все перераховане вище.

34. Як називається надмірне звеличення будь-якої особистості ?

- а. авторитет;
- б. деспотизм;

- в. повага;
- г. культ.

35. Політична орієнтація особистості складається на основі:

- а. уподобань;
- б. оточення людини;
- в. політичних переконань;
- г. рішень.

36. До основних функцій лідера відносяться:

- а. інтеграція суспільства;
- б. мобілізація суспільства;
- в. комунікація і соціальний арбітраж в суспільстві;
- г. все перераховане вище.

36. Загальноприйнятий неформальний вплив будь-якої особи або організації в різних сферах суспільного життя, заснований на знаннях, досвіді, моральних достоїнствах – це:

- а. влада;
- б. авторитет;
- в. повага;
- г. лобізм.

37. Чим, на думку М. Вебера, забезпечується влада авторитету?

- а. можливістю прямого застосування сили (насильства);
- б. традицією і раціонально обґрунтованою законністю;
- в. особистими якостями;
- г. харизмою.

38. Для харизматичного типу легітимності влади характерно:

- а. традиція населення підкорятися;
- б. абсолютна довіра населення до лідера в силу його видатних якостей;
- в. віра населення в розумність правил, за якими формується влада;
- г. все перераховане вище.

39. Якого лідера, виходячи з типології лідерства, можна назвати лідером «прагматиком» ?

- а. лідера, який орієнтується на вимоги виборців;
- б. це тип лідера, у якого співвідносяться реальні ресурси за наявними документами з поставленими цілями;
- в. лідер, який не дивлячись ні на що, виконує свої зобов'язання;
- г. все перераховане вище.

40. Визначте автора висловлювання: «Всі риси характеру, якими ми наділяємо сильну особистість, є батькоподібними рисами, і в цій батькоподібності дотепер вислизала від нас сутність сильної особистості»:

- а. Г. Тард;
- б. Арістотель;
- в. З. Фройд;
- г. Н. Макіавеллі;
- д. Платон;
- е. В. І. Ленін.

41. Визначте кому належить вислів: «Із всіх звірів нехай государ уподібниться двом: леву й лисиці. Лев боїться капканів, а лисиця — вовків, отже, треба бути схожим до лисиці, щоб уміти обійти капкани, а до лева, щоб відігнати вовків»:

- а. З. Фройдові;
- б. Ф. Енгельсу;
- в. Н. Макіавеллі;
- г. Г. Лебону;
- д. Арістотелю.

42. Кому з мислителів минулого належить думка про те, що ідеальною державою повинні управляти філософи:

- а. Арістотелю;
- б. Платону;
- в. Ф. Ніцше;
- г. Н. Макіавеллі.

43. Система різного рівня благ, влади, престижу, статусу:

- а. соціальна мобільність;
- б. каста;
- в. соціальна стратифікація;
- г. група.

44. У різних політичних вченнях – форма держави, де правлять найкращі:

- а. олігархія;
- б. меритократія;
- в. медіакратія;
- г. аристократія.

45. Влада, заснована на впливі засобів масової інформації, називається:

- а. геронтократія;
- б. охлократія;
- в. плутократія;
- г. медіакратія.

46. Терпимість до іншої думки називається:

- а. компроміс;
- б. плюралізм;
- в. толерантність;
- г. консенсус.

47. Автором «залізного закону олігархії» є ?

- а. М. Дюверже;
- б. Д. Істон;
- в. Р. Міхельс;
- г. К. Маркс.

48. Автором виразу «мета виправдовує засоби» є:

- а. М. Вебер;
- б. Р. Міхельс;
- в. М. Макіавеллі;
- г. Платон.

49. Прапор, герб, гімн – це:

- а. стереотипи;

- б. міфи;
- в. архетипи;
- г. символи.

50. Сукупність політичних, економічних, соціальних, дипломатичних, правових, військових, гуманітарних зв'язків між суб'єктами міжнародного співтовариства – це:

- а. міжнародна політика;
- б. міжнародні відносини;
- в. зовнішня політика;
- г. внутрішня політика.

51. Хто з політичних мислителів назвав свою роботу іменем біблійного чудовиська, ототожнивши його з державою?

- а. Арістотель;
- б. А. де Токвіль;
- в. Т. Гоббс;
- г. Ш. Монтеск'є.

52. Теократичною монархією є:

- а. Іспанія;
- б. Оман;
- в. Бахрейн;
- г. Саудівська Аравія;
- д. Ватикан.

53. До якого типу партійних систем, за Д. Сарторі, можна віднести партійну систему України:

- а. однопартійна;
- б. двопартійна;
- в. поміркованого плюралізму;
- г. поляризованого плюралізму;
- д. атомізована.

54. Які ресурси влади наводить О. Тофлер?

- а. демографічні;
- б. інформаційні;
- в. утилітарні;
- г. духовні.

55. Ким започаткована теорія легітимності?

- а. Ш. Монтеск'є;
- б. Дж. Локком;
- в. М. Вебером;
- г. Н. Макіавеллі.

56. Хто написав працю «Про державу»?

- а. Ж.-Ж. Руссо;
- б. І. Бентам;
- в. Б. Констан;
- г. О. Конт;
- д. Дж. Локк.

- 57. На думку якого мислителя «політична історія є постійною циркуляцією правлячих еліт – «лісів» і «левів»:**
- а. Г. Моски;
  - б. Р. Міхельса;
  - в. А. Шопенгауера;
  - г. В. Парето.
- 58. Хто є автором висловлювання «Всі досягнення цивілізації – результат діяльності видатних лідерів»:**
- а. Г. Гегель;
  - б. Ф. Ніцше;
  - в. Арістотель;
  - г. Г. Тард.
- 59. Хто вперше ввів у науковий обіг поняття «держава»?**
- а. Платон;
  - б. Полібій;
  - в. Т. Гоббс;
  - г. Н. Макіавеллі.
- 60. Встановіть відповідність між автором та його працею:**
- а. Платон – «Держава»;
  - б. Арістотель – «Левіафан»;
  - в. Макіавеллі – «Про закони»;
  - г. Цицерон – «Державець»;
  - д. Гоббс – «Політика».
- 61. Встановіть відповідність авторів та їх творів:**
- а. Ш. Монтеск'є – «Суспільний договір»;
  - б. Н. Макіавеллі – «Місто сонця»;
  - в. Ж.Ж. Руссо – «Державець»;
  - г. Т. Гоббс – «Про дух законів»;
  - д. Дж. Локк – «Левіафан»;
  - е. Т. Кампанелла – «Про державу».
- 62. Роль володаря спеціально розкрита в праці:**
- а. «Слові про закон та благодать»;
  - б. «Руській Правді»;
  - в. «Покону вірному»;
  - г. «Повчанні дітям».
- 63. До політичної еліти зараховують:**
- а. видатних діячів культури, науки, представників мас-медіа, що формують ідеологію суспільства та його свідомість;
  - б. великих власників, можновладців, провідних менеджерів фінансово-промислових корпорацій;
  - в. керівників держави, членів уряду, депутатів законодавчого органу;
  - г. чиновників державного апарату, що приймають участь у процесі підготовки та реалізації важливих політичних рішень.
- 64. Поділ еліт на державні, муніципальні, партійні, а також громадські організацій здійснено за критерієм:**
- а. основних сфер життєдіяльності суспільства;

- б. способом приходу до влади;
- в. ідеологічними цінностями;
- г. видами політичної діяльності.

65. Теорію лідера-надлюдини розвинув:

- а. К. Маркс;
- б. Ф. Ніцше;
- в. Г. Тард;
- г. М. Вебер.

66. Лідера, спрямованого на реалізацію завдань фундаментальної зміни суспільної системи, вважають:

- а. авантюристом;
- б. реалістом;
- в. реформатором;
- г. революціонером.

67. Антрепренерський спосіб становлення політичного лідера передбачає:

- а. публічну конкурентну боротьбу та творення власного іміджу;
- б. участь вузького кола осіб та неухильне дотримання чітко окреслених критеріїв.

68. Побудова лідерства на засадах багатства та представлення інтересів найзаможніших суспільних верств характерна для:

- а. популістського типу політичного лідерства;
- б. цезаристського типу політичного лідерства;
- в. плутократичного типу політичного лідерства.

69. Вибір оптимальної форми впливу на реальність (революції чи еволюції) лідером для втілення в життя головної мети розкриває таку функцію лідерства як:

- а. адаптивну;
- б. комунікативну;
- в. організаторську;
- г. трансформативну.

70. Найбільш поширеним та впливовим у сучасній політичній науці щодо пояснення природи еліт є підхід:

- а. організаційний;
- б. владний;
- в. ціннісний;
- г. плюралістичний.

71. Характерною рисою системи гільдій як механізму рекрутування політичних еліт є:

- а. широкі та реальні можливості різних соціальних груп увійти до еліти;
- б. невелике та закрите коло електорату;
- в. первинність значення індивідуальних якостей претендента;
- г. реальний та високий конкурс при відборі.

72. Під політичною владою розуміють:

- а. типову характеристику індивідуального чи колективного соціального суб'єкта, що фіксує рівень розвитку його політичної свідомості, політичної діяльності та поведінки;

- б. сукупність духовних, емоційних і практичних явищ політичного буття людини і суспільства, що характеризує їхнє відношення до політики й участі в ній;
- в. здатність і можливість здійснювати визначальний вплив на діяльність, поведінку людей та їх об'єднань за допомогою волі, авторитету, права, насильства;
- г. сукупність видів діяльності суб'єктів політичних відносин, що відображають стадії зміни політичної системи.

73. Елітаристи – це прихильники політичної влади:

- а. еліти;
- б. харизматичного лідера;
- в. виборних народних представників;
- г. нікого з названих.

74. Хто виправдовував аморальні й навіть злочинні дії політичного лідера, якщо він мав на меті зберегти правопорядок і державність:

- а. Т. Гоббс;
- б. Н. Макіавеллі;
- в. М. Ганді;
- г. З. Фройд;
- д. М. Дюверже.

75. Виділіть характерні риси політичної еліти:

- а. особлива політична свідомість;
- б. дотримання законності;
- в. активність і компетентність;
- г. високий соціальний статус;
- д. вільна конкуренція;
- е. виняткові особисті якості;
- ж. особиста участь у прийнятті рішень, пов'язаних із використанням державної влади.

76. Яких вчених можна віднести до авторів класичної концепції політичної еліти?

- а. Р. Міхельс;
- б. Н. Макіавеллі;
- в. М. Моска;
- г. Р. Міллс;
- д. М. Джилас;
- е. В. Парето.

77. Назвіть основні сучасні теорії еліт:

- а. теорія демократичного елітизму;
- б. макіавеллістська теорія;
- в. теорія плюралізму еліт;
- г. ціннісна теорія;
- д. теорія пануючої еліти;
- е. теорія меритократії.

78. Доповніть загальновідомий вислів, який стосується національної політичної еліти: «Кожний народ має таких керівників...»:

- а. які здатні забезпечити динамічний розвиток суспільства;
- б. які є високоморальними людьми;

- в. які є професіоналами своєї справи;
- г. яких він заслуговує.

79. Хто із соціологів сформулював «залізний закон олігархії»:

- а. В. Парето;
- б. Б. Дюркгейм;
- в. Р. Міхельс;
- г. Ч. Мілз?

80. Характерною ознакою моністичної концепції еліт є:

- а. конкуренція між елітними групами;
- б. можливість переходу із маси в еліту;
- в. однорідність еліти;
- г. всі відповіді правильні.

81. Вертикальна циркуляція еліт, за Парето, передбачає зміну:

- а. еліт типу «лисиць» на еліту типу «леви»;
- б. еліт типу «леви» на еліту типу «лисиці»;
- в. еліти внаслідок революції;
- г. всі відповіді правильні.

82. Легітимність влади в політичній думці Київської Русі здебільшого ґрунтувалась на:

- а. обранні князя вічем;
- б. династичності і богообраності князя;
- в. етнонаціональному походженні князя;
- г. довірі до всіх інститутів державної влади.

83. Одним з творців теорії еліт є:

- а. Г. Моска;
- б. К. Каутський;
- в. Г. Куббель;
- г. Д. Дідро.

84. Чи вірні наступні судження про еліти?

А. Слово «еліта» англійського походження, що в буквальному перекладі означає «осередок», «корпорація».

Б. У широкому сенсі під словом «еліта» розуміються кращі представники суспільства.

- 1) правильне тільки А;
- 2) правильне тільки Б;
- 3) правильні обидва судження;
- 4) обидва судження правильні.

85. Термін «контреліта» ввів в науковий обіг:

- а. В. Парето;
- б. В. Ленін;
- в. Б. Чичерін;
- г. К. Поппер

86. При певних обставинах з'єднання економічної і політичної влади веде до _____ правління:

- а. комуністичного;
- б. охлократичного;

- в. демократичного;
- г. олігархічного.

87. Афоризм «Історія – кладовище еліт» належить:

- а. Платону;
- б. Б. Спінозі;
- в. Фомі Аквінському;
- г. В. Парето.

88. Опозиційна у відношенні до правлячих верств соціальна група, яка прагне отримати владу, називається:

- а. елітою;
- б. маргіналами;
- в. контрелітою;
- г. мізантропами.

89. Стиль лідерства, при якому лідер не прислухається до думки групи, нав'язуючи свою думку, називається:

- а. тоталітарним;
- б. демократичним;
- в. авторитарним;
- г. ліберальним.

90. Стиль лідерства, при якому лідер орієнтується на думку групи, а частина повноважень делегує іншим членам групи, називається:

- а. демократичним;
- б. авторитарним;
- в. харизматичним;
- г. ліберальним.

91. Лідера, обдарованого особливими, специфічними якостями і здатного робити ефективний вплив на інших, називають:

- а. геніальним;
- б. синергетичним;
- в. харизматичним;
- г. реакційним.

92. Термін «харизматичне лідерство» характерний для типології лідерства, запропонованої:

- а. Ф. Енгельсом;
- б. Н. Макіавеллі;
- в. К. Каутським;
- г. М. Вебером.

93. Вставте пропущене поняття: Група або сукупність груп, що виділяються впливом, привілейованим становищем і престижем, безпосередньо і систематично беруть участь у прийнятті рішень, пов'язаних з впливом на державну владу, називається _____.

94. Нижче наведено перелік термінів. Всі вони, за винятком одного, характеризують типи лідерства за М. Вебером:

Традиційне, легальне, харизматичне, інтелектуальне.

Знайдіть і вкажіть термін, що відноситься до іншого поняття.

95. Яке визначення у найбільшій мірі відповідає поняттю політичної еліти:

- а. особи, що одержують матеріальні й нематеріальні цінності в максимальному розмірі;
- б. особи, що мають високий соціальний стан, владу й багатство, активні в політичній та іншій сферах діяльності;
- в. особи, що займають вище місце в суспільстві завдяки своєму біологічному й генетичному походженню;
- г. особи, які мають спільне етнічне походження.

96. Визначте етимологію слова «еліта»:

- а. спосіб правління, суспільний лад;
- б. кращий, добірний, вибраний;
- в. вождь, суспільний організатор;
- г. партійне керівництво.

97. Творцями класичної теорії еліт є:

- а. Т. Гоббс, Д. Локк;
- б. Ж.-Ж. Руссо;
- в. Т. Моска, В. Парето;
- г. М. Вебер.

98. За обсягом владних повноважень політична еліта ділиться на:

- а. вищу, середню, нижчу;
- б. вищу, середню, адміністративну;
- в. першу, другу, третю;
- г. місцеву, національну.

99. Основною характеристикою системи гільдій є:

- а. швидке просування кандидата нагору щаблями влади;
- б. мінімум формальних вимог до кандидатів;
- в. закритий відбір вузьким колом осіб;
- г. слабка передбачуваність наступного висунення кандидата.

100. Основною характеристикою антрепренерської системи є:

- а. обмежені можливості для претендентів;
- б. мала ймовірність внутрішніх конфліктів;
- в. висока конкурентність відбору;
- г. бюрократизм.

Розділ V. Термінологічний словник

Абсолютизм (фр. absolutisme, лат. absolutus – необмежений, безумовний) – форма правління в пізньофеодальних державах, при якій влада в країні цілком належить монарху (царю, імператору, королю), який є одноосібним законодавцем, головою адміністрації, очолює збройні сили, керує судом, державною та релігійною системами. Представницькі органи державної влади при А. відсутні.

Авантюризм політичний (фр. aventure – пригода, ризик) – діяльність політичних лідерів, окремих партій, рухів, державних та інших інститутів, в основі якої лежить відсутність реальних знань про об'єктивну політичну ситуацію, абсолютизація політичними суб'єктами своїх можливостей і здібностей.

Автократ (гр. autokrates – самовладний) – правитель з необмеженою верховною владою; самодержець.

Авторитет (лат. auctoritas – влада, вплив) – 1) той, хто користується загальним визнанням, впливом; 2) одна з форм здійснення влади, заснована на загальноновизнаному впливі суб'єкта (особистості, групи, організації). За М. Вебером, влада А. гарантується традиціями, раціонально обґрунтованою законністю (легальністю) і харизмою. А. не завжди пов'язаний з владою, його наявність можлива і без наділення владними повноваженнями його власника, останній в такому випадку є найбільш шанованою людиною (політичним суб'єктом).

Аристократія (гр. aristos – кращий, благородний – kratos влада) – 1) привілейовані верстви суспільства, представники родової знаті (патриції в Римі, дворянство в Європі та Росії і т. ін.); 2) форма державного правління, при якій верховна влада належить представникам родової знаті. В історії античної політичної думки А. як форма правління аналізувалася Платоном та Аристотелем, які розглядали її як найкращий вид правління. Поняття А. використовувалося в елітських концепціях, в яких обґрунтовувалася інтелектуальна і моральна перевага знаті.

Влада – один з найважливіших видів соціальної взаємодії, специфічне відношення принаймні між двома суб'єктами, один з яких підпорядковується розпорядженням іншого, в результаті цього підпорядкування пануючий суб'єкт реалізує свою волю та інтереси.

Вождизм – владні відносини, засновані на жорсткому розподілі групи (організації) на керівника і підлеглих, на особистій відданості політичному лідеру, вождю. В. поширений в тоталітарних і авторитарних режимах.

Волюнтаризм (лат. voluntas – воля) – 1) напрям у філософії, що розглядає волю як вищий принцип буття. Термін «волюнтаризм» введений Ф. Тьонісом в 1883 р.; 2) соціально-політична практика, яка не зважає на реальні умови та можливості, що визначаються суб'єктивною волею і довільними рішеннями.

Геронтократія (гр. geron – старий + kratos – влада) – 1) влада найстарших на початкових етапах розвитку людського суспільства і в даний час існує в ряді регіонів світу – мусульманському, латиноамериканському тощо; 2) правляча політична й управлінська еліта, що складається з людей похилого віку.

Деспот (гр. despotes – повелитель) – 1) самодержавний правитель з необмеженою владою; 2) самовладна людина, що примушує інших підкорятися його волі.

Деспотія (гр. despoteia – необмежена влада) – один з різновидів самодержавної необмеженої влади. Її специфічні риси: концентрація влади в руках деспота, що

опирається на широкий прошарок державних чиновників; теократичний характер держави; державна і громадська власність на землю. Класичні Д. – держави Стародавнього Сходу (Ассирія, Вавилон та ін.)

Еліта (фр. elite – кращий, відбірний, обраний) – 1) найбільш видатні представники суспільства, вищі верстви в системі соціальної ієрархії; 2) обране коло осіб. Еліта – соціальна верства суспільства, що за різними ознаками займає в ньому провідне місце. Саме ознаки Е. є основними в її численних визначеннях: а) люди, які отримали найвищий індекс у сфері їхньої діяльності (Парето); б) найбільш політично активні особистості, орієнтовані на владу, організована меншість суспільства (Моска); в) ті, хто мають у суспільстві найбільший престиж, статус, багатство, інтелектуальну або моральну перевагу над масою, найвище почуття відповідальності (Ортега-і-Гассет); г) люди, які займають позиції влади (Етціоні); д) творча меншість суспільства на противагу нетворчій більшості (Тойнбі); ж) особистості, які володіють харизмою; особи, які займають провідне становище в політичному, економічному та духовному житті суспільства (теорія елітного плюралізму); з) найкваліфікованіші фахівці й вищі менеджери в системі бюрократичного управління (концепція технологічного детермінізму).

Еліта політична – відносно невелика, внутрішньо диференційована, інтегрована група осіб (чи сукупність груп), що концентрує в своїх руках значний обсяг політичної влади. Е. П. безпосередньо бере участь у прийнятті та здійсненні рішень, пов'язаних з використанням державної влади або впливом на неї (див. В. Парето, Г. Моска).

Імідж політичний (англ. image – образ) – образ політичного лідера-діяча партії, який складається в суспільній думці. І. П. може виникати стихійно, без зусиль з боку особистості (групи), або за допомогою особливих засобів, що знаходяться в розпорядженні фахівців зі створення іміджу (іміджмейкерів).

Лідер політичний (англ. leader – ведучий, керівник). У сучасній політології існує кілька підходів до визначення політичного лідерства: 1) лідерство – постійний пріоритетний вплив з боку певної особи на все суспільство, організацію чи групу; 2) лідерство – це управлінський статус, соціальна позиція, пов'язана з прийняттям владних рішень, керівна посада; 3) політичне лідерство – це особливого виду підприємництво, яке здійснюється на політичному ринку, при якому політичні підприємці в конкурентній боротьбі обмінюються своїми програмами вирішення суспільних питань; 4) Л. П. – це символ спільності та зразок політичної поведінки групи, здатний реалізувати її інтереси за допомогою влади.

Лідерство – здатність керувати й заохочувати членів тих чи інших соціальних груп, діяти задля досягнення цілей. Л. може спиратися на силу, але в демократичному суспільстві воно пов'язане із законною владою. Відомі кілька теорій Л. У теорії характерних рис наголошується на визначенні характеристик, що роблять людину ефективним лідером. За цільовою теорією лідерства мотиви пов'язані з очікуваними результатами діяльності та їх вартістю. Ця теорія стверджує, що ефективні лідери посилюють мотивацію й задоволення, допомагаючи підлеглим бачити цілі й шляхи їх досягнення, ефективно рухатися цими шляхами. Вирізняють чотири стадії лідерства: директивну, коли лідер дав конкретні вказівки й висловлює сподівання; допоміжну, що полягає в заохоченнях, співчутливому ставленні до підлеглих; зорієнтовану на досягнення, коли лідер визначає високі цілі й високі сподівання

щодо успіхів і відповідальності підлеглих; колективну, коли лідер заохочує підлеглих висловлювати думки й пропозиції. У теорії атрибутивних моделей досліджується, як лідери формують свої висновки, тлумачать очевидні причини поведінки й праці підлеглих, вирішуючи, як реагувати. За теорією життєвого циклу Л. має відповідати рівню зрілості підпорядкованої групи. Л. є важливим чинником мотивації працівників. Потрібно бути добрим лідером, щоб бути добрим керівником, але ці слова не синонімічні. Керівники мають владу завдяки своєму організаційному становищу; лідери мають владу завдяки підтримці своїх послідовників та прихильників.

Макіавеллізм – образ політичної поведінки, політичні дії, що нехтують нормами моралі, при яких заради досягнення поставлених цілей вважаються допустимим застосування будь-яких засобів, в тому числі, підступних і жорстоких. Термін пов'язаний з ім'ям Н. Макіавеллі.

Меритократія (лат. *meritus* – гідний + гр. *kratos* – влада) – влада гідних людей, заснована на заслугах. Основоположником меритократичного підходу вважається В. Парето. Поняття введено англійським мислителем М. Янгом («Піднесення меритократії: 1870-2033», 1958 р.) як негативна протиположність «аристократії» і «демократії». Пізніше неоконсерватори (Д. Белл, З. Бжезинський і ін.) надали поняттю позитивний зміст, визначивши його як влада «нової інтелектуальної еліти». Згідно Д. Беллу, сучасне суспільство засноване на «принципі досягнення», суть якого полягає в потенційній можливості кожного досягти влади тільки завдяки особистим здібностям і достоїнствам.

Теорії еліт – родоначальниками елітистського напрямку в політології вважаються В. Парето, Г. Р. Міхельс, Г. Моска. У сучасній політичній науці виділяються меритократичний і владний підходи до дослідження еліт. Відповідно до першого, з них в еліту включаються індивіди на основі видатних особистих якостей (знань, здібностей, досягнень). З точки зору владного підходу, еліта – це продукт відбору найбільш цінних представників, найбільш продуктивна й ініціативна частина населення. З точки зору другого підходу, еліту складають індивіди, які здійснюють владу і впливають на процес вироблення загальнозначимих рішень.

Функціонер (лат. *functio* – виконання) – 1) в деяких країнах – працівник партійної чи профспілкової організації, активіст; 2) чиновник, працівник державного апарату.

Харизма (гр. *charisma* – божественний дар) – екстраординарна здатність, ознака, якість індивіда, що виділяє його серед інших і, що найголовніше, не настільки набута ним, скільки дарована йому природою, Богом, долею.

Розділ VI. Орієнтовний перелік екзаменаційних питань з курсу «Політична еліти та лідерство»

1. Поняття політичної еліти.
2. Якісні показники еліти (елітність та елітарність).
3. Основні критерії типології еліт.
4. Рівні правлячої політичної еліти.
5. Типи політичних еліт за місцем в політичній системі.
6. Типи політичних еліт за структурою та характером внутрішніх зав'язків.
7. Типи політичних еліт за ступенем представництва.
8. «Відкриті» і «закриті» типи еліт.
9. Теорія еліт Стародавнього Сходу.
10. Правомірність поділу суспільства на меншість та більшість за Конфуцієм.
11. Елітарна концепцію в античній філософії (Платон).
12. Теорія еліт Н. Макіавеллі.
13. Елітарні концепції новітнього часу: Ф. Ніцше, А. Шопенгауер.
14. Концепції елітизму в работах політологів першої половини ХХ століття.
15. Доктрина «політичного класу» Моска Р.
16. Психологічна теорія еліти В. Парето.
17. Концепція олігархії Р. Міхельса.
18. Концепції еліт в сучасній політичній науці: ціннісні теорії; теорії демократичного елітизму; функціональні теорії (концепції плюралізму еліт); ліволіберальні теорії.
19. Концепція національної еліти Д. Донцова.
20. «Національна артистократія» В. Липинського.
21. Теорія національної еліти М. Міхновського.
22. Погляди Михайла Грушевського на роль еліти у державотворчих процесах.
23. Політична еліта у працях Володимира Винниченка.
24. Особливості сучасних політичних еліт за регіональними ознаками (американська, європейська та азіатська моделі еліт).
25. Основні функції політичної еліти.
26. Канали рекрутування політичних еліт.
27. Механізми рекрутування політичних еліт (система гільдія та антрепренерська моделі).
28. Відкриті та закриті типи рекрутування політичних еліт.
29. Фактори впливу на формування сучасних політичних еліт.
30. Особливості формування сучасних регіональних еліт у Європі.
31. Характеристики сучасної політичної еліти розвинутих індустріальних країн.
32. Політична еліта США за Р. Міллсом у праці «Правляча еліта».
33. Етапи формування політичної еліти України.
34. Основні характеристики сучасної національної еліти України.
35. Поняття політичного лідерства.
36. Ознаки та характеристики політичного лідера.
37. Теорія політичного лідерства Н. Макіавеллі.
38. Сучасні теорії політичного лідерства.
39. Психологічна теорія політичного лідерства З. Фрейда.

40. Типологія лідерства за М. Вебером.
41. Типологія політичних лідерів Маргарет Херманн.
42. Функції політичних лідерів.
43. Стили політичного лідерства.
44. Особисті якості політичного лідера в працях Н. Макіавеллі.
45. Особисті якості політичного лідера в працях Ф. Ніцше.
46. Поняття та різновиди політичного іміджу.
47. Позитивні та негативні риси політичного іміджу лідера.
48. Механізми формування політичного іміджу лідера.
49. Засоби оптимізації політичного іміджу.
50. Особливості формування політичного лідерства в сучасній Україні.

Розділ VII. Перелік навчально-методичних посібників та інформаційних матеріалів з дисципліни «Політична еліта та лідерство»

Основна література:

1. Авер'янов Н. Сучасна українська еліта перспективи розвитку. *Українознавство*. 2011. Вип. 15. С. 41-44.
2. Акайомова А. Політичний імідж та основні його характеристики. *Політичний менеджмент*. 2009. № 5. С. 29-34.
3. Арон Р. Етапи розвитку соціологічної думки. Київ: Юніверс, 2004. 392 с.
4. Бойко С. Політичне лідерство в Україні: генезис і динаміка розвитку. *Політичний менеджмент*. 2011. № 6. С. 91-100.
5. Голіяд І. Методологічні проблеми дослідження політичної еліти URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Magisterium/Polit/2002_10/01_goliyad_i.pdf
6. Головатий М. Ф. Політична психологія: навчальний посібник. Київ: МАУП, 2001. 205с.
7. Гошовська В. А. Політичне лідерство: навчальний посібник. Київ: НАДУ, 2013. 112 с.
8. Держановська С. Л. Сутність політичного лідерства: аналіз праць сучасних українських науковців. *Ефективність державного управління: зб. наук. пр. регіонального інституту державного управління Національної академії управління при Президенті України*. Вип. 40. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2014. С. 310-316.
9. Елітознавство: підручник / за заг. ред. В. А. Гошовської. Київ: НАДУ, 2013. 268 с.
10. Журавський В. Політична еліта України: теорія і практика трансформації. Київ: Логос, 1999. 283 с.
11. Занік Я. М. Типи, поняття та класифікація еліт в історичному контексті. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2008. № 11 (129). С. 101-105.
12. Кіреєва О. Маргінальність сучасної управлінської еліти в Україні О. Кіреєва. *Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком: матер. регіон. наук.-практ. конф.* / за заг. ред. В. Г. Вікторова. Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2008. С. 30–33.
13. Кіянка І. Політична еліта у контексті трансформаційних процесів українського суспільства. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2008. Вип. 20. С. 68-70.
14. Корнієнко В. О., Похило І. Д. Ефективність політичного лідера: критерії та механізми реалізації в сучасній Україні: монографія. Вінниця: ВНТУ, 2009. 140 с.
15. Коротков Д. С. Політичний клас або політична еліта України: питання політичного дискурсу. *Вісник СевНТУ: зб. наук. пр.* 2001. Вип. 123. С. 87-90.
16. Кривошеїн В. В. Іміджова складова політичного світосприйняття: структура елементарного рівня. *Грані*. Дніпропетровськ, 2002. № 4. С. 117-121.
17. Кривошеїн В. В. Іміджологема: поняття, структура. *Вісн. Дніпропетровськ. ун-ту. Соціологія. Філософія. Політологія*. Вип. 8. Дніпропетровськ, 2002. С. 188-192.
18. Крюков О. Основні моделі розвитку політико-управлінських еліт. *Вісник НАДУ*. – 2006. № 2. С. 333-340.

- 19.Крюков О. Про визначення поняття політико-управлінська еліта. *Вісник НАДУ*. 2005. № 1. С. 374–378.
- 20.Крюков О. Процес політичної елітаризації та соціальні умови становлення політико-управлінської еліти України. *Зб. наук. пр. НАДУ / за заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева*. Київ: Вид-во НАДУ, 2005. Вип. 1. С. 270–276.
- 21.Крюков О. Розвиток політико-управлінських еліт у посткомуністичному просторі. *Вісник НАДУ*. 2005. № 4. С. 353–358.
- 22.Крюков О. І. Демократична модернізація системи влади в контексті діяльності політико-управлінської еліти. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2010-2/doc/1/01.pdf>.
- 23.Крюков О. І. Політико-управлінська еліта України як чинник державотворення: монографія. Київ: НАДУ, 2006. 252 с.
- 24.Кухта Б. Політичні еліти і лідери. Київ: КНЕУ, 1999. 108 с.
- 25.Лопушинський І. П. Формування української політико-управлінської еліти: сучасний погляд на проблему. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2010-1/doc/1/03.pdf>.
- 26.Маскевич О. Л. Проблема політичного лідерства в Україні на сучасному етапі розвитку. *Молодий вчений*. Серія. Політичні науки. 2014. № 12 (15). С. 286-288.
- 27.Михальченко М. Пошук лідерів: чесних, талановитих, справедливих. *Політичний менеджмент*. Спецвипуск. 2006. С. 15 – 21.
- 28.Олещенко В. Механізми рекрутування політичних еліт та їх вплив на державну політику. *Ефективність державного управління: зб. наук. пр. регіонального інституту державного управління Національної академії управління при Президентові України*. Вип. 32. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2012. С. 308-314.
- 29.Олещенко В. Політичні еліти: особливості формування у період незалежності України. *Вісник національної академії державного управління при Президентові України*. 2012. Вип. 3. С. 175-182.
- 30.Пахарев А. Д. Политическое лидерство и лидеры: монография. Киев: Знание Украины, 2001. 270 с.
- 31.Пахарев А. Теоретичні основи політичного лідерства в сучасній політичній науці. URL: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=61&c=1330>
- 32.Пахарев А. Д. Політичні інститути і процеси в сучасній Україні: навчальний посібник. Київ: ПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. 182 с.
- 33.Політика в особах (Політичне лідерство на постсоціалістичному просторі: національний і регіональний контексти): навчальний посібник / за заг. ред. проф. Ф. М. Рудича. Київ: ПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 400 с.
- 34.Політичні партії як суб'єкт формування політико-управлінської еліти в процесі політичної модернізації: монографія / за заг. ред. Е. А. Афоніна, В. В. Лісничого, В. О. Радченка. Харків, 2007. 160 с.
- 35.Почепцов Г. Г. Іміджелогія. Київ, 2000. 493 с.
- 36.Пухкал О. Політична еліта і громадянське суспільство в Україні: становлення і взаємодія. *Вісник національної академії державного управління при Президентові України*. 2009. Вип. 4. С. 193-202.
- 37.Роль еліт у трансформаційному суспільстві. Київ, 2003. 179 с.
- 38.Рудич Ф. Політичне лідерство на пострадянському просторі: методологічний контекст. *Політичний менеджмент*. Спецвипуск. 2006. С. 5-14.

39. Сучасна управлінська еліта в Україні: якісні характеристики, шляхи та методи підготовки: монографія. Київ: НАДУ, 2003. 187 с.
40. Траверсе О. Політичне лідерство: поняття, дискурс, практика. *Віче*. 2006. № 17-18. С. 73-76.
41. Шитюк М. М., Єнтіс М.Є. Проблема політичного лідерства в сучасній Україні. *Наукові праці. Серія Політичні науки*. 2004. Т. 34. 21. С. 69-73.
42. Шульга М. О. Етапи становлення політичної еліти в Україні в роки незалежності. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2006. № 4. С. 24-37.

Додаткова література

1. Антологія мирової політичної думки: В 5 т. Москва, 1997.
2. Великі правителі ХХ століття. Москва: Мартин, 2002. 480с.
3. Дахно І. І. Країни світу: енциклопедичний довідник. Київ: Мапа, 2004. 608с.
4. Донцов Д. Дух нашої давнини. Дніпропетровськ: Відродження, 1991.
5. Енциклопедія політичної думки / пер. з англ. Київ: Дух і Літера, 2000.
6. Класики політичної думки від Платона до Макса Вебера / пер. з нім. Київ: ТанDEM, 2002.
7. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Київ-Філадельфія, 1995.
8. Ницше Ф. Сочинения: В 2 т. Москва, 1992. Т. 2.
9. Політологічний енциклопедичний словник: навч. посібник для студентів вузів. Київ: Генеза, 1997. 400с.

Інформаційні ресурси

1. Григорьян Э., Мунтян М. Глобализация и моделирование социальной динамики. URL: http://sbiblio.com/biblio/archive/grigoriyan_global/sbor_glob7.aspx
2. Гук О. І. Концептуальні підходи до проблеми взаємовідношення етики та політики (порівняльний аналіз). Демократичне врядування. URL: *Наук. вісн. – Вип.3. – 2009. – URL: <http://www.lvivacademy.com/visnik3/Fail/+Guk.pdf>*
3. Даль Р. Полиархия, плюрализм и пространство. URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/dal/pol_pl.php
4. Ирхин Ю. Сетевые организации и стратегии мировых элит (на примере Бильдерберского клуба и трехсторонней Комиссии) URL: <http://viperson.ru/wind.php?ID=612602>
5. Кортунов С. В. Политические элиты в современной мировой политике. *Мировая политика в условиях кризиса*, 2010 URL: <http://uchebnik-besplatno.com/uchebnik-mejdunarodnie-otnosheniya/politicheskie-elityi-sovremennoy-mirovoy.html>
6. Кухта Б. П., Теплоухова Н.Г. Політичні еліти і лідерство. Львів: Кальварія, 1996. 224 с. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-876.html>
7. Про заходи щодо подальшого забезпечення відкритості у діяльності органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2002 р. № 1302 URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/lavs/main.cgi>
8. Проект Закону України про відкритість органів державної влади та вищих посадових осіб України URL: <http://www.khpg.org/>
9. Сартори Дж. Вертикальная демократия. *Полис*. 1993. №2. С. 80-89 или URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Hrestom/41.php

10. Шумпетер Й. Капитализм, социализм и демократия URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Hrestom/40.php
11. <http://i-soc.kiev.ua> // Інститут соціології НАН України.
12. <http://uceps.com.ua> // Український центр економічних та політичних досліджень ім. Разумкова (Київ).
13. <http://www.cessi.com.ua> // Центр порівняльних соціальних досліджень.
14. <http://www.ecsoc.msses.ru> // Електронний журнал «Экономическая социология».
15. <http://www.icaei.org.ua/lip> // Соціально-гуманітарний журнал «Людина і політика».
16. <http://www.ier.kiev.ua> // Інститут економічних досліджень та політичних консультацій.
17. <http://www.kiis.com.ua> // Київський міжнародний інститут соціології.
18. <http://www.niss.gov.ua> // Інститут стратегічних досліджень. <http://www.prognosis.kiev.ua> // Центр соціального прогнозування.
19. <http://www.spr.org.ua> // Центр соціологічних і політичних досліджень та технологій «Соціополіс» (Дніпропетровськ).
20. <http://www.uisr.org.ua> // Український інститут соціальних досліджень.
21. <http://zluka.isr.lviv.ua> // Фонд регіональних соціально-політичних та економічних досліджень (Львів).

Навчальне видання

Шумка Михайлина Леонівна

**Методичні вказівки
з дисципліни**

«Політична еліта та лідерство»

**для студентів денної форми навчання
спеціальності 052 «Політологія»
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»**

Укладач: Шумка М. Л.

**Відповідальний за випуск: доктор філософських наук,
професор Т. В. Гончарук-Чолач**

Підписано до друку 19.04.2019 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк офсетний. Зам. № 3-589
Умов.-друк. арк. 2,9. Обл.-вид. арк. 3,17.
Тираж 30 прим.

Віддруковано ФО-П Шпак В. Б.
Свідоцтво про державну реєстрацію В02 № 924434 від 11.12.2006 р.
м. Тернопіль, бульвар Просвіти, 6/4. тел. 8 097 299 38 99.
E-mail: tooums@ukr.net